

Politike ispitivanja studenata na univerzitetima BiH: Testiranje diskriminacije – Slučaj za reforme?

Finalni izvještaj

Decembar 2004

Pripremljeno uz stručnu i novčanu pomoć

Nacionalnog programa stipendija za Policy Istraživanja Fondacije
otvoreno Društvo Bosne i Hercegovine

Pripremio istraživački tim:

Dino Đipa
Dženis Midžić
Esma Sarajlić Mebarki
Marina Franić
Nejla Šakić

ZAHVALNICA

Ovom prilikom se posebno zahvaljujemo Fondaciji Otvoreno društvo Bosne i Hercegovine što su nas uključili u svoju prvu seriju treninga u sklopu Nacionalnog programa stipendija za Policy Istraživanja i našem mentoru, gospodinu Leslie Pal, koji nam je pružio veoma korisne savjete u vezi sa metodologijom koju smo koristili, kao i samim stilom ovog izvještaja.

Takođe se zahvaljujemo Prizmi istraživanja, profesionalnoj agenciji za društvena istraživanja i ispitivanja javnog mnijenja. Prizma istraživanja je sprovela anketno istraživanje studenata i statističku analizu rezultata. Veoma smo ponosni što je Prizma istraživanja radila sa nama na ovom projektu.

NAPOMENA

OVAJ IZVJEŠTAJ JE SAČINJEN UZ STRUČNU I FINANSIJSKU POMOĆ NACIONALNOG PROGRAMA STIPENDIJA ZA POLICY ISTRAŽIVANJA FONDACIJE OTVORENO DRUŠTVO BOSNE I HERCEGOVINE.

SVI NAVODI IZ OVOG IZVJEŠTAJA SE U TREBAJU KORISTITI UZ NAVOĐENJE IZVORA – NAZIVA ORGANIZACIJE, ISTRAŽIVANJA I NACIONALNOG PROGRAMA STIPENDIJA ZA POLICY ISTRAŽIVANJA FONDACIJE OTVORENO DRUŠTVO BOSNE I HERCEGOVINE.

STAVOVI IZREČENI U OVOM IZVJEŠTAJU NE PREDSTAVLJAJU STAVOVE FONDACIJE OTVORENO DRUŠTVO BOSNE I HERCEGOVINE, NEGO SAMO STAVOVE AUTORA.

SADRŽAJ

ZAHVALNICA	2
NAPOMENA	3
IZVRŠNI SAŽETAK	5
UVOD	5
METODOLOGIJA	6
GLAVNI NALAZI	7
GLAVNE POLICY PREPORUKE	9
UVOD.....	11
POZADINA STUDIJE	14
DESK STUDIJA	16
VAŽEĆA LEGISLATIVA O VISOKOM OBRAZOVANJU U BiH.....	17
OCJENJIVANJE STUDENATA/POLITIKE ISPITIVANJA NA BiH UNIVERZITETIMA	18
SPROVEDENE EVALUACIJE I IZVJEŠTAJI.....	23
PREDLOŽENI OKVIRNI ZAKON O VISOKOM OBRAZOVANJU	26
DEKLARACIJE.....	28
PRAKSE NA UNIVERZITETIMA U INOSTRANSTVU	30
ZAKLJUČCI	38
ANKETE STUDENATA.....	41
UVOD	41
METODOLOGIJA	41
REZULTATI	44
ZAKLJUČCI	61

IZVRŠNI SAŽETAK

Uvod

Razvoj jedne zemlje počiva prije svega na volji ljudi koji imaju potrebna znanja i vještine, tačnije na humanom kapitalu kojim ta zemlja raspolaže. Humani kapital se prije svega stvara kroz obrazovni sistem, a ponajviše kroz Visoko obrazovanje, na Univerzitetima i fakultetima. Teško je zamisliti u današnjem svijetu napredak jedne zemlje bez ljudi koji posjeduju neophodna znanja, vještine prijeko potrebne za premošćavanje ionako velikog tehnološkog jaza u odnosu na razvijene zemlje.

Zbog svega rečenog postaje jasno da je obrazovanje, a prije svega Visoko obrazovanje jedan od najvažnijih prioriteta u procesu reformi u BiH. U toku 2004 godine, Vijeće ministara je usvojilo Srednjoročnu razvojnu strategiju za period 2004 – 2007 godine u kojoj reforma obrazovanja zauzima poseban dio. Što se tiče Visokog obrazovanja, jedan od prvih prioriteta je bilo i usvajanje pomenutog Okvirnog zakona o Visokom obrazovanju na državnom nivou. Kako taj zakon nije usvojen, a ne zna se još da li će i kada biti usvojen, čini se da je prijeko potrebna reforma Visokog obrazovanja u BiH zaustavljena na svom prvom i najvažnijem koraku.

Mi u ovoj studiji postavljamo jednostavno pitanje: da li to zaista mora biti tako?

Naš odgovor na to pitanje u ovoj studiji je negativan. Neke od ključnih reformi sistema Visokog obrazovanja u BiH, koje imaju najviše efekata na unaprijeđenje kvaliteta studija se mogu i moraju obaviti kroz već postojeću legislativu. Nedonošenje Okvirnog zakona o Visokom obrazovanju ne smije biti izgovor za zaustavljanje procesa prijeko potrebnih reformi u toj oblasti. Zaustavljanje tih reformi znači po našem mišljenju ugrožavanje dugoročnog razvoja Bosne i Hercegovine, a samim tim njene političke i ekonomske stabilnosti. Za donošenje ključnih reformi u oblasti Visokog obrazovanja postojeća legislativa nudi dovoljno prostora za radikalne izmjene nabolje. Potrebna je samo volja da se u taj proces krene.

Do sada je naveden veliki broj argumenata za hitnu reformu Visokog obrazovanja na bosansko-hercegovačkim univerzitetima. Mi smo u ovoj studiji pokušali dodati još jedan argument koji se do sada u kontekstu cijele diskusije o reformama Visokog obrazovanja rijetko spominjao, i o kojem je bilo malo istraživanja, analiza i diskusija. To je argument ljudskih prava, prije svega zaštite studenata od diskriminacije na osnovu nacionalne pripadnosti, vjeroispovijesti, spola i nekih drugih njihovih ličnih karakteristika. Taj argument nam se posebno čini važnim u BiH, u kojoj je Evropska povelja o zaštiti ljudskih prava sastavni dio Ustava BiH (Daytonski Ugovor).

U tom kontekstu, u ovoj studiji nas je najviše zanimalo pitanje u kojoj mjeri sadašnji system organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata je podložan (ne)namjernoj diskriminaciji studenata po pitanju nekih njihovih ličnih karakteristika, prije svega nacionalnosti i spola. Osim toga u ovoj studiji je izvršena analiza postojeće legislative kojom se reguliše oblast organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata, te pregled standardnih praksi u ostalim zemljama, prije svega onim u EU.

Konačno, ova studija rezultira i glavnim preporukama o tome na koji način da se sadašnja organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata promjeni kako bi se između ostalog uskladila sa

standardnim prtaksama u svijetu i spriječila diskriminacija studenata u ocjenjivanju na osnovu nekih njihovih ličnih karakteristika, prije svega nacionalnosti i spola.

Metodologija

Za potrebe ove studije sprovedeno je istraživanje koje se sastojalo iz dva dijela – desk istraživanje i empirijsko istraživanje – anketa studenata.

U okviru desk studije izvršili smo pregled postojeće regulative kojom se reguliše oblast organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata. Izvršili smo pregled slijedećeg:

1. Trenutna legislativa o Visokom obrazovanju u BiH
2. Trenutno važeća legislative kojom je regulisana oblast organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata
3. Izvještaji, analize i evaluacije Univerziteta po pitanju politike organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata urađeni do sada
4. Prijedlog Okvirnog Zakona o visokom obrazovanju
5. Deklaracije o Visokom obrazovanju (Bolonjska, Lisabonska deklaracija)
6. Važeće politike organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata u EU

U okviru empirijskog istraživanja izvršena je anketa studenata na tri najveća Univerziteta u BiH – Sarajevo, Banjaluka, Mostar. Cjelokupan design empirijskog istraživanja je zahtijevao da na svakom of tri Univerziteta imamo uzorak od 30-50 studenata, pripadnika brojčano većinskog i brojčano manjinskog naroda, za što veći broj predmeta, na što većem broju fakulteta.

Dakle, osnovni postupak se svodio na to da se na određenom broju predmeta porede ocjene studenata ovisno od toga da li su iste nacionalnosti ili spola u odnosu na profesora koji vodi predmet. Ako postoje statistički značajne razlike u distribuciji ocjena studenata, onda možemo zaključiti da postoji neki sistematski faktor koji dovodi do tih razlika. Pod uslovom da se te razlike dokažu i u slučaju kad se svi ostali relevantni faktori drže pod kontrolom, opravdano je pretpostaviti da je taj sistematski faktor zapravo pristrasnost profesora u ocjenjivanju studenata ovisno o njihovoj nacionalnosti, spolu. Drugim riječima rečeno (ne)namjerna diskriminacija.

Planirali smo ovo istraživanje izvesti tako što bi se koristile arhive Studentskih službi u kojima su zabilježene sve ocjene studenata na svim predmetima. Međutim, odmah smo se susreli sa odbijanjem značajnog broja fakulteta da nam daju pristup tim arhivama. Iako smo objašnjavali i garantirali da nas ne zanimaju identiteti studenata i profesora koji vode predmete, nije nam dopušten pristup arhivama zato što se to smatralo naraušavanjem principa privatnosti i zaštite podataka.

Zato nam je jedino preostalo da do navedenih podataka dođemo anketiranjem studenata. Nažalost, prvi problem na koji smo naišli je da je npr. u Banjaluci i Zapadnom Mostaru bilo jako teško pronaći barem 30 studenata sa jednog fakulteta, na jednom predmetu, koji su pripadnici brojčano manjinskih naroda. Nešto je bila lakša situacija u Sarajevu, gdje smo na nekoliko fakulteta (ne više od tri) uspjeli nakon velike upornosti anketara pronaći dovoljan broj studenata svih nacionalnosti za određeni broj predmeta.

Na kraju, imajući u vidu sva metodološka ograničenja, te raspoloživa sredstva i rokovi za istraživanje, morali smo se zadovoljiti sa prigodnim, kvotnim uzorkom studenata. Za potrebe ove analize ukupno je anketirano 178 studenata na 3 fakulteta Univerziteta u Sarajevu. U obzir je uzeto ne više od 26 predmeta za koje smo imali dovoljan broj studenata svih nacionalnosti, odnosno muškog i ženskog spola, za koje smo mogli porediti distribucije ocjena.

Prikupljanje svih podataka od studenata je vršeno uz pomoć posebno dizajniranog upitnika, te uz korištenje face-to-face intervjua.

U nastavku slijedi opis glavnih nalaza i preporuka.

Glavni nalazi

1. Među ukupno 26 posmatranih predmeta sa 3 različita fakulteta sarajevskog univerziteta pronađen je statistički značajan utjecaj efekta nacionalnosti profesora i studenta u 11 predmeta, dok je efekt spola potvrđen u 10 različitih predmeta.
2. Od svih 26 posmatranih predmeta, oba su efekta potvrđena u 10 predmeta.
3. Na 6 predmeta ukupno, potvrdio se utjecaj efekta spola ili nacionalnosti na prosječnu ocjenu (na pismenom ili usmenom dijelu ispita).
4. U ovoj studiji dokazano preko većeg broja direktnih i indirektnih indikatora postojanje diskriminacije u ocjenjivanju studenata s obzirom na njihovu nacionalnost i spol.
5. Studenti u BiH smatraju da su način organiziranja ispita i korupcija prisutna prilikom prijema studenata na fakultet te polaganja ispita, dva trenutno najvažnija problema sa kojima se suočavaju njihovi fakulteti;
6. $\frac{3}{4}$ svih ispitanih studenata izjavljuje da je u nekoj je mjeri zadovoljno studijem (73.6%).
7. Studenti općenito pismeni i usmeni način ispitivanja smatraju podjednako objektivnima, te podjednako fer i poštenim pristupima za studente u ovdašnjim prilikama, mada studenti sarajevskog univerziteta daju prednost pismenim ispitima;
8. Kad je riječ preferiranom načinu ocjenjivanja s obzirom na to da li je riječ o jednom ocjenjivanju na kraju godine ili kontinuiranom ocjenjivanju, većina studenata smatra da bi se kontinuiranim ocjenjivanjem mogla postići veća objektivnost pri ocjenjivanju znanja studenata;
9. Svaki peti ispitani student smatra da je sadašnji sistem vrednovanja znanja podložan nekom obliku diskriminacije;
10. Nešto manje od polovice svih ispitanih studenata navodi da je korupcija u izvjesnoj mjeri prisutna na njihovim fakultetima/odsjecima;
11. Najčešći vid korupcije po mišljenju studenata jeste dobivanje prolazne ispitne ocjene preko veze, te upis na fakultet/odsjek mimo rezultata na rang listi, gdje gotovo $\frac{2}{3}$ svih

ispitanih studenata izvještava o ovakva dva vida korupcije kao prisutna na njihovim fakultetima;

12. Većina ispitanih studenata smatra da su opća situacija u društvu, nefunkcioniranje pravne države, pasivnost vlasti s obzirom na problem korupcije i sam mentalitet ovdašnjih ljudi faktori koji u najvećoj mjeri pogoduju raširenosti korupcije na fakultetima;

13. Najčešći oblici seksualnog uznemiravanja trenutno prisutni na fakultetima u BiH prema mišljenju studenata obuhvaćaju kategorije ponašanja kao što su: vrijeđanje ženske inteligencije ili tretiranje osoba ženskog spola isključivo kao seksualnih objekata kroz pričanje neprikladnih viceva, blaži kriteriji prema studenticama koje se izazovnije oblače i sl.

14. Više od polovice svih ispitanih studenata smatra da sadašnji sistem organiziranja ispita i ocjenjivanja studentova znanja u velikoj ili barem djelomičnom mjeri doprinosi pojavi korupcije i seksualnog uznemiravanja na fakultetima;

15. Politika organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata na bosanskohercegovačkim univerzitetima je regulisana uglavnom statutima fakulteta – nezavisnih članica Univerziteta. Statuti Univerziteta, te postojeći Zakoni o Visokom obrazovanju ne pružaju ni najosnovnije smjernice u toj oblasti. Rezultat toga je visoka decentralizirana regulacija te oblasti koja ne dopušta ustanovljenje jednakih principa i standarda.

16. Čini se da postoji veliki raskorak između propisa sa jedne i njihovog prakticanja sa druge strane. Kao i u mnogim drugim oblastima života u BiH, poseban je izazov u sadašnjoj političkoj situaciji doći do kompromisa prilikom donošenja zakona. Međutim, čini se da je jednak, ako ne i veći izazov sprovođenje ili poštivanje zakona, pravila i propisa u praksi.

17. Kada poredimo situaciju u BiH sa nekim standardnim praksama u svijetu, možemo reći da glavne razlike postoje u dijelu koji se odnosi na praksu, a ne u dijelu koji se odnosi na samu regulativu. Međutim, možemo reći da politika organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata u BiH nije u dovoljnoj mjeri razrađen i detaljan, odnosno institucionaliziran. Previše vrlo važnih detalja je diskreciono pravo profesora. Osim toga, ne postoji nijedan institucionalizirani mehanizam koji vrši kontrolu te politike.

18. Prilikom definiranja osnovnih principa student politika organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata u bosansko-hercegovačkim prilikama svakako treba voditi računa o najboljim praksama u drugim zemljama, posebno EU. Međutim, također treba voditi računa i o specifičnostima Bosne i Hercegovine.

Glavne policy preporuke

1. Kompletna regulativa o politici organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata treba se definirati na nivou Univerziteta, statutima Univerziteta. Poželjno je ali nije neophodno da se to uradi na temelju nekih principa zajedničkih za cijelu državu. Fakultete obvezati da iste poštuju i ugrade u svoje Statute u mjeri u kojoj se ne ugrožava slovo i duh Statuta Univerziteta.
2. Potrebno je da pri svakom Univerzitetu postoji posebno tijelo koje će vršiti redovnu superviziju i kontrolu implementacije politike organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata. Taj posao se može svakako obavljati i u okviru neke buduće Agencije za osiguranje kvaliteta.
3. Iako se ne može reći da je to široko prihvaćeni standard, u bosansko-hercegovačkim prilikama smatramo neophodnim uvesti potpunu zaštitu identiteta studenata na ispitima. Zaštita identiteta studenata bi se prakticirala na način da se u svim dokumentima koji se javno objavljuju studenti samo imenuju po njihovim jedinstvenim šiframa. Osim toga, studenti bi ispitima pristupali samo po svojim jedinstvenim šiframa i sa tim šiframa bi potpisivali sve ispite. Na taj način bi ne samo studenti, nego i nastavno osoblje bili zaštićeni.
4. Zaštita identiteta studenata znači da se velika većina svih ispita organizuje isključivo pismenim putem. Samo u vrlo posebnim slučajevima je potrebno organizovati usmene ispite. Pismeni ispiti moraju biti u skladu sa nastavnim planom i programom, te sadržajem predavanja i vježbi koje su organizovane u toku studija.
5. Potrebno je ustanoviti procedure kojima bi se s vremena na vrijeme provjeravale metrijske karakteristike pismenih testova (pouzdanost, validnost, objektivnost) uz korištenje standardnih procedura predviđenih za to.
6. Provjeravanje znanja studenata bi trebalo biti kontinuirano. To znači da se rad studenata treba ocjenjivati tokom cijele godine. Principima bi trebalo definirati samo osnovne elemente kontinuiranog ocjenjivanja, sistem bodovanja, ocjenjivanja, kao i minimum kriteriji prolaznosti. Npr. u toku godine, na jednom predmetu, student bi mogao dobiti maksimalno 100 bodova. Od toga je potrebno minimalno 70 bodova za prolaz. Svaki bi nastavnik imao slobodu da odredi koliko bodova bi student mogao dobiti na aktivno pohađanje nastave (predavanja i vježbe), seminari, kolokviji, grupne vježbe, zadaće, parcijalni ispiti, ispiti, itd...
7. Kontinuirano ispitivanje studenata bi zahtjevalo promjenu sadašnjeg sistema organizovanja ispita na način da bi se studentima dozvoljavalo da imaju dva glavna ispita u toku godine – jedan na kraju prvog semestra i jedan na kraju drugog semestra. To znači da bi i dalje postojala potreba za dva roka u kojima bi se ti ispiti polagali. Ali ne bi možda postojala .
8. Smatramo da bi se kontinuiranim ocjenjivanjem značajno poboljšala prolaznost studenata te selekcija onih koji stvarno studiraju u odnosu na one koji ne studiraju. Međutim, zbog olakšavanja režima ispitana, po našem mišljenju potrebno bi bilo promijeniti politiku kriterija prolaza studenata na slijedeću godinu u slijedeća dva glavna pravca:
 - a. student bi trajno gubio pravo nastavka studija ako bi na više od 1/3 predmeta (ili za neki drugi broj) na jednoj godini imao neprolazne ocjene (broj bodova manji od 70).

- b. ukinuti sadašnju praksu prenošenja ispita iz prethodne u narednu godinu. Ukoliko student ne bi do kraja godine postigao potreban broj bodova za prolaz na jednom ispitu, pružala bi mu se samo jedna šansa za dodatni ispit. Taj ispit bi se posebno naplaćivao. Dakle, ako student u svim potrebnim rokovima ne postigne minimalna broj bodova za prolaz na nakom predmetu, onda taj student trajno gubi mogućnost nastavka studija. Isto to bi se moglo odnositi i na situaciju ako student na više od 1/3 predmeta ima minimalan broj bodova.

9. Planiranje svih datuma ispita bi trebalo obaviti na samom početku školske godine. To se prije svega odnosi na završne ispite na kraju prvog i drugog semestra. Sam proces organizovanja ispita se može racionalizirati tako da se ispiti organizuju istovremeno za studente sa većeg broja Odsjeka, ili čak fakulteta.

Zaključak

Upravo prezentirana studija je pokazala da je sadašnji sistem organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata podložan diskriminaciji studenata na osnovu nekih njihovih karakteristika, te da taj sistem ima uticaja na pojavu korupcije i seksualnog uznemiravanja studenata.

Smatramo da je zbog toga hitno potrebno pristupiti reformi te oblasti ne čekajući Okvirni zakon o Visokom obrazovanju. Postojeća legislativa dozvoljava tu mogućnost. Prilikom reformi te oblasti potrebno je voditi računa o nekim standardnim najboljim praksama iz najbližeg okruženja, prije svega EU, ali i specifičnostima Bosne i Hercegovine.

UVOD

Na putu ka teškom poslijeratnom oporavku, tranziciji i reformi Bosna i Hercegovina (BiH) je 1. marta 2004 doživjela jedan od najvećih šokova. Državni parlament BiH je odbio predloženi zakon o visokom obrazovanju koji je bio pripreman dugo vremena od strane domaćih i stranih stručnjaka a čiji je razvoj podržavala Svjetska banka. Predloženi zakon je predvidio kompletnu reorganizaciju visokoobrazovnog sistema BiH i njegovu adaptaciju prema prihvaćenim standardima konvencija i deklaracija; rastav fakulteta kao odvojenih pravnih tijela i tretiranje univerziteta kao jedno pravno tijelo; uključujući i reforme bitne za uvođenje evropskog sistema prenosa bodova (ETCS), priznavanje univerziteta, osiguranje kontrole kvaliteta, itd. Koliko nam je poznato, u trenutku pisanja ovog teksta, 8 mjeseci nakon odbijanja državnog parlamenta da usvoji ovaj zakon, isti još uvijek nije usaglašen među glavnim političkim strankama i nije poznato da li će se i kada to uopšte desiti. Postavlja se pitanje koliko je to u ovom trenutku važno ili nevažno za budućnost Bosne i Hercegovine? Naš odgovor na to pitanje je vrlo jasan.

Razvoj jedne zemlje počiva prije svega volji ljudi koji imaju potrebna znanja i vještine, tačnije na humanom kapitalu kojim ta zemlja raspolaže. Humani kapital se prije svega stvara kroz obrazovni sistem, a ponajviše kroz Visoko obrazovanje, na Univerzitetima i fakultetima. Teško je zamisliti u današnjem svijetu napredak jedne zemlje bez ljudi koji posjeduju neophodna znanja, vještine prijeko potrebne za premošćavanje ionako velikog tehnološkog jaza u odnosu na razvijene zemlje. Ponavljamo, ti se ljudi prije svega stvaraju na Univerzitetima i fakultetima.

Bosna i Hercegovina je u toku rata, a i poslije rata doživjela ogroman demografski gubitak, prije svega mladih osoba, stručnjaka iz različitih oblasti. Dodatno, cjelokupni obrazovni sistem zemlje, a ponajviše Visoko obrazovanje, je pretrpio velika oštećenja - gubitak univerzitetskog nastavnog kadra - profesora i asistenata, velika oštećenja u infrastrukturi. Zbog svega toga su mogućnosti obnavljanja humanog kapitala u BiH bile jako ograničene. U proteklih 12 godina, ovako oštećen sistem Visokog obrazovanje Bosne i Hercegovine je ipak stvorio 12 novih generacija stručnjaka iz različitih oblasti, od kojih je nažalost veliki broj njih već emigrirao u druge zemlje. Prema NHDR studiji UNDP-a¹, 62% mladih bi napustilo BiH i nastavilo živjeti u nekoj drugoj zemlji ako bi im se za to pružila prilika. Najvažniji razlozi za njihov tako obeshrabrujući stav su: nemogućnost sticanja kvalitetnog obrazovanja i nezaposlenost.

Zbog svega rečenog postaje jasno da je obrazovanje, a prije svega Visoko obrazovanje jedan od najvažnijih prioriteta u procesu reformi u BiH. U toku 2004 godine, Vijeće ministara je usvojilo Srednjoročnu razvojnu strategiju za period 2004 – 2007 godine u kojoj reforma obrazovanja zauzima poseban dio. Što se tiče Visokog obrazovanje, jedan od prvih prioriteta je bilo i usvajanje pomenutog Okvirnog zakona o Visokom obrazovanju na državnom nivou. Kako taj zakon nije usvojen, a ne zna se još da li će i kada biti usvojen, čini se da je prijeko potrebna reforma Visokog obrazovanja u BiH zaustavljena na svom prvom i najvažnijem koraku.

Mi u ovom radu postavljamo jednostavno pitanje: da li mora biti tako?

¹ National Human Development Report for Bosnia and Herzegovina (2002), UNDP Bosnia and Herzegovina

Naš odgovor na to pitanje je negativan. Neke od ključnih reformi sistema Visokog obrazovanja u BiH, koje imaju najviše efekata na unaprijeđenje kvaliteta studija se mogu i moraju obaviti kroz postojeću legislativu. Nedonošenje Okvirnog zakona o visokom obrazovanju ne smije biti izgovor za zaustavljanje procesa prijeko potrebnih reformi u toj oblasti. Zaustavljanje tih reformi znači po našem mišljenju ugrožavanje dugoročnog razvoja Bosne i Hercegovine, a samim tim njene političke i ekonomske stabilnosti. Za donošenje ključnih reformi u oblasti Visokog obrazovanja postojeća legislativa nudi dovoljno prostora za vrlo radikalne izmjene nabolje. Potrebna je samo volja da se u taj proces krene.

Međutim, predloženi zakon se ni u kom pogledu ne bavi veoma važnim organizacionim i tehničkim pitanjima kao npr., metodom i kriterijem imenovanja i ponovnog imenovanja predavača, organizacije sistema za ocjenjivanje, nadgledanja i evaluacije kompletnog procesa podučavanja. Ovo su pitanja koja najviše utječu na percepciju interesnih grupa, prvo i prvenstveno studenata, kao i predavača, o kvalitetu studija.

U nastavku ovog radu će nas prije svega zanimati jedna od tih issues: assessment/examination policy. Vjerujemo da su reforme u toj oblasti zapravo najvažnije, jer putem tog sistema of assessment/examination se donose najvažnije odluke: da li je student usvojio znanje i vještine u dovoljnoj mjeri da ga se za to nagradi titulom akademskog građanina i na temelju toga mu se povjere stručni poslovi i vođenje u mnogim oblastima života.

Postoji mnogo očiglednih razloga zašto je u oblasti assessment/examination policy hitno potrebna reforma. Ovdje ćemo navesti samo neke koji se najčešće navode.

Opće je poznato da je najveća korupcija prisutna na fakultetima pri upisu novih studenata i ocjenjivanju ispita. Na nekim fakultetima čak studenti otvoreno razgovaraju o «cjenovniku» pojedinih ispita (koliko je nepohodno platiti da bi se položio određeni ispit). Osim toga, postoji svijest o slučajevima seksualnog uznemiravanja studenta od strane profesora na određenim predmetima/ispitima, različitih oblika 'ucjena' studenata tokom ispita.

Trenutna situacija ispitivanja studenata na fakultetima BiH se najviše odražava na činjenici da su odluke politike ispitivanja i njihovo sprovođenje odgovornost svakog fakulteta a ne univerziteta kojeg je fakultet sastavni dio. Politika ispitivanja studenata je generalno regulisana statutom fakulteta. Statut univerziteta definiše samo generalne principe u indirektnoj vezi sa sistemom ocjenjivanja. Posljedica ovakve situacije je da je većina ispita zakazana kada to odgovara profesorima. Na većini fakulteta su studenti upoznati sa ispitnim rokovima obično samo nekoliko sedmica prije ispitivanja. Uobičajeno je da se ispitni rokovi rokovi promijenjeni u zadnjoj minuti, ili da se profesori jednostavno ne pojave u zakazano vrijeme.

Prema našem mišljenju, ono što je najvažnije kada se radi o ovom pitanju je to da se na većini ispita vrši i pismeno i usmeno ispitivanje. Usmeno ispitivanje je navodno podložnije različitim odstupanjima u ocjenivanju i vjerujemo utjecaju određenih karakteristika ocjenjivača i studenta, koji nemaju nikakve veze sa provjerom znanja.

Posebno, ali ipak veoma važno pitanje, je evaluacija i validnost sistema provjere znanja-koja je stvarna veza između nivoa znanja studenta i ocjene koju student dobije i nekih nezavisnih eksternih kriterija znanja-i do koje mjere sistem provjere znanja pouzdan i sklon propustima.

Sve su ovo vrlo važni argumenti da se trenutni assessment/examination policy reformišu. Međutim mi bismo tim argumentima dodali jedan koji se do sada u kontekstu cijele diskusije o reformama Visokog obrazovanja jako malo spominjao, i o kojem je bilo malo istraživanja,

analiza i diskusija. To je argument ljudskih prava, prije svega zaštite studenata od diskriminacije na osnovu nacionalne pripadnosti, vjeroispovijesti, spola i nekih drugih ličnih karakteristika. Taj argument nam se posebno čini važnim u BiH, u kojoj je npr. Evropska povelja o zaštiti ljudskih prava sastavni dio Ustava BiH (Daytonski Ugovor).

U kontekstu diskusije o assessment/examination policy i diskriminaciji, u ovom radu nas zapravo najviše zanima u kojoj mjeri sadašnji assessment/examination policy je podložan (ne)namjernoj diskriminaciji studenata po pitanju nekih njihovih ličnih karakteristika.

Prema svemu navedenom, vjerujemo da je postojeći sistem provjere znanja u Bosni i Hercegovini zastarjeo, netransparentan, nedemokratski i potpuno nesuglasan sa postojećim praksama na vodećim evropskim i drugim stranim univerzitetima. Postojeći sistem predstavlja veoma plodno tlo za (ne)namjernu diskriminaciju studenata na osnovi etničke i vjerske pripadnosti, spolu, društvenom porijeklu, i više, za incidente, razvoj korupcije, seksualno ugrožavanje studenata, a sve to vodi ka slabljenju reputacije i kredibiliteta određenih smjerova studija sa stvarnom vrijednošću u društvu.

Koliko nam je poznato, do sada u Bosni i Hercegovini u BiH i široj regiji, nije sproveden nijedan empirijski niti bilo koji drugi vid studija na temu organizacije, pouzdanosti ili validnosti sistema provjere znanja na fakultetima ili o diskriminaciji studenata na osnovi etničke i vjerske pripadnosti, spolne ili druge karakteristike. Ovo bi bio prvi dio istraživanja u ovoj oblasti.

POZADINA STUDIJE

Kao što smo ranije već naveli, važan i vitalan preduslov za razvoj svake zemlje predstavljaju ljudi koji posjeduju znanje. Takvi ljudi se generalno «stvaraju» na univerzitetima. Iz tog razloga vjerujemo da reforma visokog obrazovanja, ili reforma univerziteta, predstavlja jedan od najvažnijih preduslova za dalji razvoj Bosne i Hercegovine. Međutim, iako se Zakon o visokom obrazovanju ne usvoji, to neće grantovati da znanje, koje studenti steknu tokom studija, bude objektivno provjereno i ocijenjeno.

Kako bi utvrdili do koje mjere se ocjene koje su date studentima na pismenim i usmenim ispitima, ustvari odnose na njihov nivo znanja a ne na njihova ili nastavnikova obilježja, sproveli smo istraživanje sa sljedećim glavnim ciljevima:

1. da uporedimo postojeće politike provjere znanja studenata u BiH sa standardnim priksama u EU, i na osnovu tog poređenja definirašemo moguće direktive za reformu postojećeg sistema za provjeru znanja u BiH.
2. da ustanovimo da li u postojećem sistemu postoji praksa ili sklonost ka diskriminaciji studenata na osnovu etničke ili spolne pripadnosti
3. da ustanovimo do koje je mjere prisutno opažanje korupcije i koja je veza između opažanja korupcije i sistema za provjere znanja studenata.
4. da ustanovimo do koje su mjere studenti izloženi seksualnom uznemiravanju tokom ispita
5. da utvrdimo prijedloge i sugestije za reforme postojećeg sistem za provjeru znanja.

Ovo istraživanje smo sproveli u dva dijela od kojih je prvi obuhvatao desk studiju.

U okviru desk studije su prikupljeni svrsishodni podaci o «politikama ispitivanja» studenata u Evropskoj Uniji. U desk studiji smo analizirali sve dokumente, dostupne javnosti, domaćih univerziteta putem kojih su regulisane metode ispitivanja studenata. Takođe su sakupljene i analizirane sve dostupne informacije o politikama ispitivanja studenata. Konkretni rezultat ovog istraživanja je pregled svih standarda ili praksi iz EU te usporedba ovih praksi sa postojećim praksama na fakultetima i univerzitetima u BiH.

Drugi dio istraživanja je obuhvatio ankete studenata sa univerziteta Sarajevo, Banja Luka i Mostar. U ovoj anketi korištena je kombinacija face-to-face/ličnog i lično-sprovedenog intervjua. Intervjueri, koji su posebno trenirani, su odabrali potencijalne ispitanike-studente i putem «face-to face» kontakta sa njima objasnili cjelokupnu svrhu istraživanja. Zatim su potencijalnom ispitaniku pokazali upitnik i objasnili metodu odgovaranja na pitanja u anketnom upitniku. Nakon toga, intervjuer je tražio od upitanika da popuni anketni upitnik u njegovoj odsutnosti. Kasnije su se intervjueri vratili kako bi sakupili ispunjene upitnike.

Važno je naznačiti da se, do sada kao tipični pristup u sprovedenim istraživanjima o diskriminaciji u obrazovanju, koristila analiza upisa studenata na osnovu njihovih određenih obilježja. Uvijek je postojala pretpostavka da su profesori veoma pouzdan i punovažan instrument za utvrđivanje nivoa znanja studenata i da oni ne podliježu utjecaju nekih svojih predrasuda, tipičnih grešaka u ocjenjivanju, itd. Iz tog razloga smatramo da je veoma neophodno i važno utvrditi da li postoji diskriminacija na ovaj načinu i u ovom pogledu,

posebice uzimajući u vid da je teško ustanoviti i dokazati diskriminaciju tokom ispitivanja i ocjenjivanja.

Imajući u vidu duboke podjele u Bosni i Hercegovini, ustavne, političke i psihološke, veoma je važno utvrditi da li se, i na koje načine, javljaju postojeće podjele, kojih čak nismo ni svjesni, ili o kojima nismo nikad diskutovali. Osim toga, u Bosni i Hercegovini je sprovedeno jako malo istraživanja o univerzitetima, što je, na neki način, neobično s obzirom da je većina istraživanja u ovoj i drugim zemljama sprovedeno od strane profesora, koji pri tome angažuju i svoje studente. Ovakva situacija je vjerovatno proistekla iz sklonosti pojedinaca, ili čak i univerziteta, da se prije «bavi» problematikama drugih nego svojim sopstvenim.

Slijedi prvo analiza rezultata Desk studije, a zatim ankete studenata.

DESK STUDIJA

Uvod

Kao što smo već ranije najavili, u ovom dijelu studije smo se isključivo bavili legislativom koja reguliše oblast Visokog obrazovanja, poebno onim njenim dijelom koji reguliše assessment/examination policy. Tu analizu smo organizovali slijedećim redoslijedom:

7. Važeći legislativa o visokom obrazovanju u BiH
8. Ocjenjivanje studenata/politike isitivanja na BiH univerzitetima
9. Sprovedene evaluacije i izvještaji
10. Predloženi zakon o visokom obrazovanju u BiH
11. Deklaracije of visokom obrazovanju
12. Ocjenjivanje studenata/politike ispitivanja u EU

Ovaj redoslijed je prije svega diktiran potrebom da prvo izvršimo pregled postojeće legislative kojom se reguliše assessment/examination policy u važećim Zakonima o visokom obrazovanju, te statutima univerziteta i fakulteta. Nakon toga smo smatrali vrlo važnim konsultirati evaluacije i preglede stanja u Visokom obrazovanju u BiH, objavljene od strane većeg broja domaćih i međunarodnih organizacija i institucija.

S obzirom da je namjera ove studije da svim ključnim donosiocima odluka u oblasti Visokog obrazovanja u BiH preporuči smjernice kako i na koji način reformisati trenutnu assessment/examination policy, smatrali smo važnim konsultirati u vezi s tim i rješenja predviđena važećim draftom prijedloga okvirnog Zakona o visokom obrazovanju te najvažnijim Deklaracijama o Visokom obrazovanju koje tretiraju tu problematiku i koje je BiH kao država potpisnica dužna poštovati.

Na kraju, u namjeri da sačinimo jednu komparativnu analizu između sadašnjeg stanja u BiH te trenutno važećih student assessment/examination policies u zemljama EU, izvršili smo pregled važeće legislative u EU po tom pitanju.

Na kraju smo na temelju izvršenog pregleda izveli i određene zaključke.

Važeća legislativa o visokom obrazovanju u BiH

Postojeće strukture visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini su rascijepljene. Nadležnosti za visoko obrazovanje u oba BiH entiteta nisu jednako raspoređene. Na primjer, nadležnost za visoko obrazovanje u Republici Srpskoj je centralizovana na nivou entiteta. U Federaciji Bosne i Hercegovine, ona je raspoređena po konatonima. Ovdje moramo istaći da svi kantoni nemaju institucija visokog obrazovanja. Pogledajmo šta se povodom toga kaže u jednom od do sada najautoritativnijih pregleda sisteme Visokog obrazovanja u BiH - "...Većina od tih 7 univerziteta (kao u bivšoj Jugoslaviji) predstavljaju labava udruženja autonomnih fakulteta i drugih institucija, brojeći preko 75 njih ukupno. Pored toga, nijedan zakon niti procesni mehanizam osigurava sklad akademskih standarda ili dozvoljava komparativno ocjenjivanje funkcija tih akademskih institucija. Visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini se suočava sa neriješenim problemima upravljanja na oba nivoa, koordinacije i upravljanja institucijama. Ovo sve još više pogoršava substantivne probleme kvaliteta regulativa o finansiranju ...Dejtonski mirovni sporazum je predao legalne ovlasti za obrazovanje kantonima unutar Federacije i ova ovlast je kasnije dalje ponovljena u ustavu Federacije. Prenošnje ovlasti za obrazovanje na kantone je značilo da je svaki kanton imao legalno pravo da upravlja i uređuje svoj sopstveni sistem obrazovanja uključujući visoko obrazovanje, iako neki kantoni nemaju institucije visokog obrazovanja...Podjela administrativne uprave na entitete, i na kantone u Federaciji Bosne i Hercegovine, se odigrala u odsutnosti bilo kojeg sporazuma o općim principima koordinacije. Kantonalni parlamenti u Federaciji zaista uspostavljaju svoje sopstvene zakone o visokom obrazovanju."²

U pregledu trenutne legislative o Visokom obrazovanju u BiH ćemo se baviti prije svega kantonalnim zakonom o visokom obrazovanju u Kantonu Sarajevu gdje se nalazi najstariji i najveći univerzitet u BiH. Takođe, središte ove studije je ocjenjivanje studenata/politike ispitivanja na univerzitetima u Bosni i Hercegovini. Naša policy analiza će biti skoncentrisana samo na zakonske dijelove koje se odnose na ovu temu.

Visoko obrazovanje Kantona Sarajeva je regulisano Zakonom o visokom obrazovanju koje je predloženo i objavljeno od strane Skuštine Kantona Sarajeva nakon sjednice održane 4. oktobra 1999, i kao takvo je još uvijek na snazi sve dok državni parlament ne usvoji predloženi okvirni Zakon o visokom obrazovanju, koje je pripremljen od strane domaćih stranih stručnjaka.

Prema važećem Zakonu o visokom obrazovanju, institucije za visoko obrazovanje (univerziteti), pored ostalih pitanja koja se odnose na Zakon o institucijama, regulišu i pitanja kao što su:

- Vrijeme izvođenja nastave
- Ispitni rokovi
- Procedure o informisanju studenata o ispunjavanju i održavanju njihovih prava i dužnosti prema nastavi, datumu i mjestu održavanja ispita, rezultatima ispita kao i ispunjavanju dužnosti studenata.
- Pravo na ulaganje žalbe na ocjenu

² Education in Bosnia: Governance, Finance and Administration, report by the Council of Europe to the World Bank, 10. November 1999, pg. 38

- ...i prema Članu 64. “*znanje i sposobnost studenata na ispitu ocjenjuje se ocjenom od 5 (pet) do 10 (deset). Ocjena 6 (šest) je najniža prolazna ocjena.*”³

Ovo su jedina mjesta u cijelom zakonu koja spominju student assessment i examination.

Na osnovu gore navedenih regulativa možemo zaključiti da politika ispitivanja i ocjenjivanja studenata nije jasno regulisana u okviru postojećeg Zakona o visokom obrazovanju Kantona Sarajeva. Ovo samo upućuje na to da nedostatak politika ispitivanja ostavlja dovoljno prostora za univerzitete da oni sami regulišu takva politike.

Ocjenjivanje studenata/Politike ispitivanja na BiH univerzitetima

Kao što smo vidjeli, trenutno važećim zakonom o Visokom obrazovanju u Kantonu Sarajevo student assessment/examinations su explicitno navedeni samo u kontekstu oblasti koje zakon reguliše, kao i način ocjenjivanja studenata, te kriteriji prolaznosti. Sada ćemo se spustiti nivo niže i vidjeti kako su ta pitanja regulisana Statutom Univerziteta, odnosno Statutima fakulteta. Što se tiče Statuta Univerziteta, na ovom mjestu ćemo se uglavnom baviti Statutom Univerziteta u Sarajevu, odnosno Statutima nekoliko fakulteta. Svi ovi Statuti su međusobno prilično slični u formalnom pogledu. Međutim, postoje određene razlike u sadržaju.

A. Statuti Univerziteta

Sve institucionalne procedure i regulative univerziteta u BiH su ugrađene u njihovim statutima. Kada govorimo o politikama ocjenjivanja Univerziteta⁴, Statut navodi pravila i procedure koja se odnose na organizaciju kao i vršenje ocjenjivanja znanja i sposobnosti studenata. Ova pravila su opisana u poglavlju *Prava i Obaveze studenata u toku studija*. Prema Statutu, “...*Dekan ili rukovodilac dodiplomskog ili postdiplomskog studija upoznaje studente sa nastavnim planom i programom, pravima i dužnostima i odgovornostima, sa režimom studija i svim ostalim procedurama koje se odnose na održavanje ispita. Ispiti se polažu u sljedećim ispitnim terminima:*

1. *aprilskom;*
2. *junsko-julskom;*
3. *septembrasko-oktobarskom ispitnom roku;*
4. *januarsko-februarskom u narednoj kalendarskoj godini...*⁵”

Ispiti se održavaju prema rasporedu koji se mora objaviti na oglasnoj ploči Univerziteta 15 dana prije određenog ispitnog termina. Raspored polaganja ispita mora biti takav da nijedan student istog dana ne polaže dva ispita. Ispiti se sprovode usmeno i pismeno. Student polaže ispit pred nastavnikom.

³ Na osnovu člana 12.stav 1.tačka b. i člana 18. stav 1.tačka b. Ustava Kantona Sarajevo (“Službene novine Kantona Sarajevo”, br. 1/96, 16/97, 2/96 i 3/96), Skupština Kantona Sarajevo, sjednica održana 4. oktobra 1999. godine

⁴ Kao primjer koristimo Statut Univerziteta u Sarajevu. Pravila univerziteta u Sarajevu donešena Na osnovu člana 27. Zakona o ustanovama (“Sl. list RBiH”, broj: 6/92, 8/93 i 13/94), a u skladu sa članom 114. Zakona o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo (“Sl. novine Kantona Sarajevo”, broj 17/99) Upravni odbor Univerziteta u Sarajevu, na 6. sjednici održanoj 11. oktobra 2000. godine

⁵ Pravila univerziteta u Sarajevu donešena Na osnovu člana 27. Zakona o ustanovama (“Sl. list RBiH”, broj: 6/92, 8/93 i 13/94), a u skladu sa članom 114. Zakona o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo (“Sl. novine Kantona Sarajevo”, broj 17/99) Upravni odbor Univerziteta u Sarajevu, na 6. sjednici održanoj 11. oktobra 2000. godine

Znanje i sposobnost studenta ocjenjuje se ocjenama utvrđenim u zakonu i to: ocjena 5 (pet) znači da student nije zadovoljio na ispitu, ocjena 6 (šest) je najniža prolazna ocjena, a ocjena 7 (sedam) znači da je student postigao dobar uspjeh, ocjena 8 (osam) znači vrlo dobar, a ocjene 9 ili 10 (devet ili deset) odličan uspjeh.

Ukoliko student nije zadovoljan dobijenom ocjenom, može da podnese prigovor Dekanu ili rukovodiocu programa u roku od 24 sata i da traži da ponovo polaže ispit pred komisijom.

Ponovljeni ispit pred komisijom, koju imenuje Dekan, mora se održati u toku 48 sati od donošenja odluke dekana.

Student može polagati ispit pred nastavnikom najviše tri puta, a svaki naredni ispit mora se polagati pred komisijom.⁶

Statut Univerziteta samo generalno predstavlja okvir unutar kojeg je regulisano ocjenjivanje studenata ili politike ispitivanja.

B. Statuti fakulteta u Bosni i Hercegovini

Postoji 7 glavnih univerziteta u Bosni i Hercegovini: Sveučilište u Mostaru, Džemal Bijedić Univerzitet u Mostaru, Univerzitet u Sarajevu, Univerzitet u Bihaću, Univerzitet u Banja Luci, Univerzitet Srpsko Sarajevo, Univerzitet u Tuzli.

Većina univerziteta u BiH je tradicionalno organizovano sa fakultetima ekonomije, prava, agronomije, civilnog inženjerstva, filozofije (često rade sa pedagogijom i dosta univerziteta koristi taj naziv), i drugi. Svaki fakultet predstavlja sastavni dio Univerziteta ali djeluje samostalno. Kako statut Univerziteta opisuje pravila i regulative izvođenja nastave i ispita, fakulteti djeluju unutar tog okvira.

Međutim, fakulteti su pravno osnovane institucije sa finansijskom i akedemskom autonomijom i teže ka formulisanju svojih vlastitih statuta “...*Oni prilagođavaju različite prakse za upis i školarinu za studente, kao i različite nivoe plata, standarda i procedura za regrutovanje osoblja, čak i unutar istog Univerziteta. Više delegacije su sputane jednostranim (jedna jedinica – jedan glas) predstavnicima u upravnim tijelima Univerziteta. Ovakva uređenja dovode do nepriuštive neefikasnosti i suvišnosti; veže studente za fakultete, zamšrava stukture predmeta, zabranjuje planiranje i uređivanje univerziteta, slabi institucione ekterne veze. To iziskuje visoku cijenu kada su u pitanju kvalitet, efikasnost, odgovornost, nacionalno i međunarodno priznavanje i suradnju...*”⁷

Statuti fakulteta manje više pružaju samo osnovne propise koji se odnose na ispite. Svaki fakultet samostalno stvara pravila i propise i ti propisi su obično kopija glavnog statuta Univerziteta. Uprkos tome, neki fakulteti su različite statute više prilagodili konkretnom smjeru studija. Samo neki fakulteti imaju statute dostupne na njihovima web stranicama što potpuno odstupa od svjetske prakse.

⁶ Pravila univerziteta u Sarajevu donešena Na osnovu člana 27. Zakona o ustanovama (“Sl. list RBiH”, broj: 6/92, 8/93 i 13/94), a u skladu sa člankom 114. Zakona o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo (“Sl. novine Kantona Sarajevo”, broj 17/99) Upravni odbor Univerziteta u Sarajevu, na 6. sjednici održanoj 11. oktobra 2000. godine

⁷ Education in Bosnia: Governance, Finance and Administration, report by the Council of Europe to the World Bank, 10. Novembar 1999, pg. 38

Politika fakulteta vezana za polaganje ispita uglavnom navodi osnovna pravila o polaganju ispita, ocjenjivanju, i vrsti ispita. Statutima nedostaje precizno definisanje načina ispitivanja, kriterija i vrste ocjenjivanja.

Prema statutima, nastavnim programom se za svaki nastavni predmet utvrđuje sadržaj nastavnog predmeta, način izvođenja nastave i polaganja ispita i obavezni udžbenici i priručnici na osnovu kojih se polaže ispit iz tog nastavnog predmeta. Nastavni program u saradnji sa Nastavno-naučnim vijećem donosi svaki predmetni profesor.

Prema statutu, nastavni programi se objavljuju na oglasnoj ploči Univerziteta ili na drugi pogodan način.

Nastavnik, koji predaje određeni nastavni predmet, zajedno za Odborom nastavnika priprema nastavni program. Nastavni program je objavljen na Oglasnoj ploči Univerziteta ili na neki drugi pogodniji način.

Međutim, čini se da različiti profesori, odsjeci ili različiti fakulteti imaju različita pravila vezana za polaganje ispita i studiranje općenito, koja ponekad jesu ili nisu navedena u postojećim statutima. Pored toga, postavlja se pitanje koliko se pravila donešena statutima poštuju i sprovode na fakultetima u Bosni i Hercegovini. Upravo zbog toga je teško utvrditi kakve su politike ispitivanja zastupljene na fakultetima u Bosni i Hercegovini. Ipak, moguće je uporediti najbolje prakse ispitivanja u svijetu sa statutom odobrenim praksama u BiH, gdje su određene razlike primjetne.

Sada ćemo na ovom mjestu dati pregled glavnih stavki Statuta fakulteta koje regulišu student assessment and examinations. Prilikom razmatranja Statuta fakulteta korist ćemo se samo Statutima nekoliko fakulteta Univerziteta u Sarajevu koji su nam u vrijeme rada na ovoj studiji bili dostupni.

1. Informisanje studenata

Prema Članu 80 Ekonomskog fakulteta, *Fakultet je dužan da početkom školske godine na prikladan način informiše studente o nastavnom planu i programima studija, režimu studija, pravima, obavezama i odgovornostima studenta, i o svim bitnim pitanjima koja se odnose na proces studiranja na Fakultetu.*

Prema statutu, ispiti se polažu po rasporedu koji se mora objaviti na oglasnoj ploči 15 dana prije polaganja ispita. Termin zakazivanja ispita određuje profesor uz suglasnost sa katedrom. Profesori su dužni unaprijed na oglasnoj ploči objaviti način ispitivanja. Međutim, ponekad se dešava da je jedina informacija o načinu ispitivanja ta da je ispit usmeni. Tako da studentima često ostaje nejasno po kojim kriterijima se provjerava znanje na ispitu i šta se smatra prolaznom ocjenom.

Profesori sami određuju pitanja na usmenim ispitima, i koriste svoje interne kriterije ocjenjivanje znanja.

Slična situacija je i kada je riječ o objavljivanju rezultata na ispitima, gdje se rezultati uglavnom objavljuju na oglasnim pločama. Prema nekim statutima, ne postoji tačno određeno vrijeme ili rok objavljivanja rezultata, tako studenti često na rezultate čekaju danima ili sedmicama nakon ispita.

2. Vrijeme održavanja ispita

Ispitni rokovi prema statutima trebaju biti najavljeni prije početka nastave na oglasnim pločama odsjeka. O ispitnim terminima odlučuju Nastavnička vijeća odsjeka. Ispiti se

održavaju u januarsko-februarsko, junsko-julskom i septembarskom roku, a na nekim fakultetima i aprilski. Na nekim univerzitetima ne postoje ograničenja vezana za datume i termine zakazivanja rokova, tako da se oni nerijetko zakazuju u terminima koji najbolje odgovaraju profesorima a ne studentima. Pored toga većina dostupnih statuta nema navedene nikakve odredbe, niti odgovornosti u slučaju otkazivanja ispita od strane profesora. Tako da profesori realno mogu otkazivati i ponovo zakazivati ispite kako njima najviše odgovara.

Prema statutu, pri sastavljanju rasporeda za polaganje ispita mora se voditi računa o želji (prijedlogu) studenata i obezbijediti da student istoga dana ne polaže ispite iz dva nastavna predmeta. Ovo pravilo je u skladu i sa svjetskim politikama ispitivanja, ali interesantno bi bilo provjeriti koliko se ono sprovodi u praksi.

Vrijeme trajanja ispita nije tačno utvrđeno statutom. Studenti koji studiraju na svim fakultetima u svijetu unaprijed su informirani o trajanju ispita. Česta je situacija na bh fakultetima, gdje su ispiti uglavnom usmeni, da se na polaganje ispita čeka satima pred učionicom jer profesor ispituje jednog po jednog studenta. Tako da na svoj red, studenti ponekad čekaju 5-6 sati što uveliko može uticati na njihovu spremnost i učinak na ispitu.

3. Objezbjeđivanje uslova

Najbolje prakse na svjetskim fakultetima obavezuju se da će osigurati najbolje uslove za održavanje ispita i smanjiti sve ometajuće faktore u statutima bh fakulteta se rijetko spominju obaveze fakulteta za vrijeme održavanja završnih ispita.. Rezultat toga je da studenti prije ispita često ne znaju u kojoj se prostoriji održava ispit, a uslijed loše infrastrukture na pojedinim univerzitetima ispitne prostorije su ponekad neuslovne za rad. Ponekad studenti čekajući svoj red na ispitima, više vremena provedu u hodnicima fakulteta nego u prostorijama za polaganje završnih ispita.

4. Vrste testova i ocjenjivanje

Prema statutu bh fakulteta način ispitivanja određuje predmetni profesor u konsultaciji sa katedrom. Predmetni profesori i nastavnici u principu imaju punu slobodu da odaberu način ispitivanja i kriterije ocjenjivanja. Nigdje u statutima nije naveden sistem ocjenjivanja, šta se podrazumjeva pod prolaznom ocjenom, kako se utvrđuju i osmišljavaju testovi i ispiti. U principu, te informacije bi se trebale nalaziti u Nastavno-naučnom programu koji donose predmetni profesori u saradnji sa katedrom.

Budući da se većina ispitnih predmeta polaže i usmeno i pismeno, profesori sami određuju ispitna pitanja, područja ispitivanja, evaluaciju i ocjenjivanje znanja studenata. Uobičajeno je da profesori koji su predavali određeni predmet kasnije ispituju studente.

Ocjene završnih ispita daje isključivo profesor. Dekan, prodekan ili neka druga osoba nema uvida u ocjenjivanje niti mora odobriti te ocjene, kao što je to praksa na drugim fakultetima.

Nasuprot tome, najbolje prakse u svijetu kao instrument završne provjere znanja uglavnom koriste standardizovane testove koje ponekad pripremaju i ocjenjuju posebni odbori za ocjenjivanje testova ili vanjski asistenti uključeni u završnu provjeru znanja.

Međutim, prema bh. statutima postoje neki okviri koji bi trebali osigurati objektivnost i validnost ispitivanja.

Naime, prema statutu student ima pravo iz jednog predmeta i kod istog profesora, polagati ispit samo 3 puta. Četvrti put je dužan ispit polagati pred komisijom. Interesantno bi bilo provjeriti koliko puta su prosječno studenti izlazili na jedan ispit. Prema izvještaju EUA (*Program institucionalne evaluacije 2004*) studenti često na jedan ispit više puta, bez da ikada polažu pred komisijom.

5. Pravila ponašanja tokom ispita i obaveze studenta

Pravila ponašanja tokom ispita navedena su pod stavkom disciplinska odgovornost studenata.

Član 89.

Zbog povrede obaveza, koje učini svojom krivicom, student odgovara disciplinski i materijalno.

Povreda obaveza, mjere, postupak, organi i druga pitanja koja se odnose na povredu obaveza, bliže se uređuju Pravilnikom o disciplinskoj odgovornosti studenata, koji donosi Upravni odbor. – Ekonomski fakultet Sarajevo

Neka od pravila ponašanja vezana za održavanje nastave i ispita prema statutu su:

4. Dolazak studenata na nastavu, ispite i na Fakultet u alkohoisanom stanju,/neurednom i stanju neprikladnom za ispit;

5. Ometanje nastave i ispita;

6. Prijavljivanje ispita za sebe ili drugog za ispitni rok u kome, po Pravilima student nema pravo da polaže ispit koji prijavljuje.

Za lakšu povedu akademskog reda i discipline može se izreći disciplinska mjera «opomena» ili «javna opomena».

...9. Korišćenje nedozvoljenih sredstava na ispitu i polaganje ispita protivno pravilniku o polaganju ispita;

10. Polaganje ispita umjesto drugog;

6. Jednakost, anonimnost i diskriminacija

Kao jedna od težih povreda discipline po statut se smatra izražavanje nacionalne, vjerske, rasne i druge netrpeljivosti.

Po statutu nije jasno definisano pravo anonimnosti studenata prilikom polaganja ispita. Budući da je većina ispita usmena, anonimnost kandidata je vrlo teško osigurati jer prema statutu, profesor ima pravo prije početka ispita identificirati studenta uvidom u indeks ili ličnu kartu. Pored toga, studenti obično prije ispitivanja moraju dati svoj indeks na kojem se nalaze lične informacije o studentu i informacije vezane za studiranje. Tako da profesori i prije nego što počnu procjenjivati znanje studenta, imaju podatke o godinama, porijeklu i prethodnim ocjenama na drugim ispitima.

Također, prilikom pismene provjere znanja, studenti su na ispitnim listovima dužni napisati svoje puno ime i prezime. Najbolje prakse ocjenjivanja, anonimnost osiguravaju upisivanjem posebnih šifri na testne listiće, a usmeni ispiti se održavaju samo u posebnim prilikama.

Sprovedene evaluacije i izvještaji

Vijeće Evrope i druge međunarodne organizacije kao što su OHR, OSCE, Svjetska banka, lokalna ministarstva i drugi pojedinci su uložili dosta vremena u sprovođenje evropskih praksi u oblasti visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Postoji nekoliko projekata pokrenutih od strane Vijeća Evrope koji su usmjereni na institucionalni razvoj bh. univerziteta, kao brojni napora da se stvore uslovi za održavanje najviših standarda i kriterija za obrazovanje te poboljša kvalitet obrazovanja u Bosni i Hercegovini.

Ovaj pregled će biti fokusiran na izvještaje projekata koji su svrsishodni ovoj studiji.

Jedan od najvažnijih napora da Bosna i Hercegovina postane dio Evropskog područja visokog obrazovanja predstavlja evaluacija sedam univerziteta u BiH urađena udruženim projektom Evropske komisije i Vijeća Evrope pod nazivom Moderniziranje kapaciteta upravljanja i rukovođenja univerziteta u Bosni i Hercegovini.

U okviru svojih napora da preobrazu sistem visokog obrazovanja, uz pomoć Vijeće Evrope je uz pomoć Evropske komisije, sazvalo komisiju da preispitaju kvalitet i upravu sedam univerziteta u Bosni i Hercegovini, kao dio programa svoje vlastite insitucionalne evaluacije. Cilj ovog evaluacijskog programa je da pomogne rukovodstvenim timovima da uvide kapacitet za promjene njihove vlastite institucije nakon što je napisan izvještaj o njihovim postojećim prednostima i nedostacima, kako bi se ukazalo na moguća područja gdje bi promjene mogle nastupiti. Nakon što je proizveden izještaj o rezultatima samoevaluacije, tim vanjskih stručnjaka je provjerio i vratio izvještaj univerzitetima koji su izvršili samoevaluaciju.

Kao rezultat ovog projekta Asocijacija evropskih univerziteta je proizvela izvještaje koji su prezentovani svim sedam univerziteta u BiH. Ovaj dokument će uključiti samo tri izvještaja koja su bila dostupna a koja su bila prezentovana Univerzitetu u Sarajevu, Univerzitetu u Banja Luci i Sveučilištu u Mostaru.

Krajnji izvještaj koji je prezentovan Univerzitetu u Sarajevu ukazao je na to da prioritet, kojem Univerzitet treba da posveti pažnju, predstavlja dodipolomsko obrazovanje. Sam način predavanja je jedan od najosjetljivijih imajući u vidu činjenicu da je nastavni plan okarakterisan kao preopterećen, strogo propisan, previše intenzivan, suviše specijaliziran, i sa previše teoretskim pristupima i sa premalo praktičnih iskustava što sigurno dovodi u pitanje kako to sve utiče na studente.⁸ S tim u vezi, krajnji izvještaj koji je prezentovan Univerzitetu u Sarajevu takođe oslikava rezultate koji se donekle odnose na politiku ispitivanja. Kako izvještaj govori da je obrazovni sistem okarakterisan kao univerzitet usmjeren na nastavnika sasvim je razumljivo da "ispiti postaju potvrda znanja nastavnika, a ne sredstvo podrške za napredak studenata. Pošto ne postoji ograničen broj dopuštenih obaranja na ispitu, nije neuobičajeno da student polaže ispit pet ili šest puta – situacija koju nikako ne olakšava činjenica da su nekih 95% ispita usmeni – gdje student sjedi nasuprot profesora koji je predavao dati predmet. Ovo podstiče učenje napamet nastavnikovog udžbenika i daje

⁸ University of Sarajevo, EUA Evaluation Report, Joint project of the European Commission and the Council of Europe "Modernising the Management and Governance Capacities of Universities in Bosnia-Herzegovina", April 2004, pg. 1

apsolutnu moć profesoru u procjeni kandidata – sa svim iskuenjima koje takva situacija može izazvati. Sve ovo pridonosi užasno dugom periodu studiranja (7 do 9 godina) sa niskim stopama diplomiranja (12 do 15% u prvom ciklusu studija – prema procjeni EUA tima, stoga što stvarni podaci nisu obezbjeđeni od strane fakulteta): što obratno znači izuzetno visoke stope ispisa.”⁹

U krajnjem izvještaju prezentiranom Sveučilištu u Mostaru ne postoji poglavlje koje se odnosi na ocjenjivanje studenata/politike ispitivanja studenta na univerzitetima.

Uprkos tome, s druge strane, krajnji izvještaj prezentovan Univerzitetu u Banja Luci sadrži detaljniji pregled o procedurama ispitivanja i ocjenjivanja studenata. Prema izvještaju “*Tim je izrazio zabrinutost za procedure koje su vezane za ispitivanje studenata na Univerzitetu u Banja Luci, kada je u pitanju pravovaljanost, transparentnost te sam zakonski proces. Izričitiije, ovo uključuje pitanja koja nisu pismeno evidentirana a koja su postavljena studentima tokom ispita što ostavlja jako malo prostora za transparentnost i naravno je otvoren za uznemiravanje. Pored toga, pokazalo se da su studenti bili često ocjenjeni pismeno, predstavljajući potpuno nepoznatu vezu između ova dva načina ocjenjivanja i razlikujući se od slučaja do slučaja. Nije pronađen skoro nijedan dokaz o upotrebi kontinuiranog ocjenivanja znanja a koji je redovno korišten na drugim evropskim univerzitetima i koji je središan za Evropski Sistem Kreditenog Trasfera (ESKT-ETCS). Baš suprotno tomu, Tim je bio obaviješten o slučajevima gdje izvještaji o projektima ili praktičnim radovima napisanih od strane studenata nisu uzeti u obzir pri ocjenjivanju.”¹⁰*

Drugi problem koji predstavlja veliku zabrinutost za Tim a koji se odnosi na ispitivanje i ocjenjivanje studenta je transparentnost uslova za ispite. U nekim slučajevima student je bio ispitan o stvarima koji nisu bio obrađeni tokom nastave. Ovo ne obuhvata slučajeve gdje su studenti unaprijed dobili pitanja na kojima će biti ispitani.¹¹

Pored toga, zabilježeni su slučajevi gdje je ocjenjivanje rada studenta nije imalo nikakav dokumentirani pismeni trag koji bi opravdao ocjenu koja je dana. Ovim se dovodi u pitanje objektivnost i vjerodostojnost sprovođenja ispita kao i samog sistema za žalbu jer su studenti u oba slučaja ispitana od strane njihovog profesora.¹²

Na osnovu izvještaja koji su prezentirani od strane EUA a koji su nastali kao rezultat programa evaluacije upućuje na neophodnost za hitnu akciju u smjeru reforme sistema provjeravanja znanja studenata i ocjenjivanja na svih sedam univerziteta Bosne i Hercegovine.

⁹ University of Sarajevo, EUA Evaluation Report, Joint project of the European Commission and the Council of Europe “Modernising the Management and Governance Capacities of Universities in Bosnia-Herzegovina”, April 2004, pg. 5

¹⁰ University of Banja Luka, EUA Evaluation Report, Joint project of the European Commission and the Council of Europe “Modernising the Management and Governance Capacities of Universities in Bosnia-Herzegovina”, April 2004, pg. 8

¹¹ University of Banja Luka, EUA Evaluation Report, Joint project of the European Commission and the Council of Europe “Modernising the Management and Governance Capacities of Universities in Bosnia-Herzegovina”, April 2004, pg. 8

¹² Ibid.

Drugi izvještaj projekta koji će biti predstavljen u sklopu ovog dokumenta je izvještaj o «Osiguravanju kvaliteta» koji je napisan od strane Univerziteta u Sarajevu-a a koji ujedno predstavlja dio sprovođenja programa za Institucionalni razvoj koji je iniciralo Vijeće Evrope.

Ovaj izvještaj opisuje moderni koncept upravljanja kvalitetom. Ovaj koncept upravljanja kvalitetom podrazumijeva uspostavljanje i sprovođenje jednog sistema koji tretira sve aspekte kvaliteta, ustvari, totalni kvalitet. On definiše kvalitet kao skup svih svojstava i karakteristika proizvoda i usluga koje na najbolji način zadovoljavaju potrebe korisnika. Kvalitet mora da bude u funkciji korisnika. Bazirajući se na tu izjavu, i prema navedenom izvještaju, kvalitet univerziteta može biti osiguran jedino ukoliko on omogućava jedan određen nivo znanja i vještina koje student treba da posjeduje kako bi postao dio «fleksibilne» radne snage i ispunio očekivanja poslodavca, a i društva kao cjeline, te obezbijedio stabilnost i napredak. Prema tome, sistem kvaliteta predviđa 100% dostizanje garantovane edukacijske specifikacije, koja je u skladu sa zahtjevima tržišta rada i društva, uspostavljanje sistema kontinuiranog otkrivanja i otklanjanja uzroka koji su doveli do nepotrebnog trošenja vremena, materijalnih i ljudskih resursa, jednom riječju, otpada.¹³

U ovom kontekstu, trebamo da ispitamo sistem provjere znanja i vještina studenata. To znači da se, kada govorimo o provjeri sistemu provjeravanja znanja, ne fokusiramo na svaki dio provjere znanja nego na sistem upravljanja koji bi obezbijedio da studenti dobiju garantovani minimum znanja koji će im pomoći da završe svoj studij u optimalnom vremenskom periodu ne gubeći resurse.¹⁴

U procesu dizajniranja nastavnog programa je neophodno definisati načine na osnovu kojih će se vršiti provjere znanja. Ovaj izvještaj takođe preporučuje da se provjera znanja treba fokusirati na zahtjevanje više analitičkog i istraživačkog rada. To bi moglo biti omogućeno učestalim provjerama znanja koje bi ujedno obezbijedilo kontinuiran rad studenata.¹⁵

Jedna od preporuka za provjeru znanja je da se obezbijede interaktivne provjere znanja koje bi obogatilo studentske kompetencije, da se insistira na objektivnim provjerama znanja koristeći standardne testove i pitanja kako bi se obezbijedila transparentnost i spriječio bilo koji vid demoralisanja studenta ili korupcije.

Ovaj izvještaj naglašava da je za osiguranje kvaliteta neophodno, na osnovu precizno određenih rezultata obrazovnog procesa, kreirati jasan plan za provjeru znanja. Ovaj izvještaj navodi sljedeće dokumente kao potrebnim da bi se uspostavio sistem osiguranja kvaliteta:

- Politika provjere znanja
- Vodič za kreiranje adekvatnog sistema provjere znanja
- Plan i program nastavničkog treninga u ovoj oblasti
- Standardna forma prezentacije kurikuluma modula
- Precizna definicija očekivanih rezultata procesa edukacije
- Sistem formiranja ocjena-koliko koji vid provjere znanja doprinosi ukupnoj krajnjoj ocjeni

¹³ Second report of the Team for Quality Assurance, University of Sarajevo, Oct 1, 2004, pg. 39, see under <http://www.unsa.ba/pdf/QA%20na%20UNSA.pdf>

¹⁴ Second report of the Team for Quality Assurance, University of Sarajevo, Oct 1, 2004, pg. 39, see under <http://www.unsa.ba/pdf/QA%20na%20UNSA.pdf>

¹⁵ Second report of the Team for Quality Assurance, University of Sarajevo, Oct 1, 2004, pg. 39, see under <http://www.unsa.ba/pdf/QA%20na%20UNSA.pdf>

- Sistem gradacije ocjena sa jasnom definicijom nivoa znanja i vještina
- ...¹⁶

Izvještaj o «Osiguranju kvaliteta» zaključuje da je provjera znanja važan dio cjelokupnog sistema osiguranja kvaliteta rada na univerzitetu. Pored toga, ovaj sistem takođe govori da je kreiranje sistema provjere znanja studenata dio procesa kreiranja nastavnog programa, svih kurseva, te pojedinačnih modula. Drugim riječima, sistem provjere znanja bi trebao biti opisan u nastavnom programu ili nastavnom materijalu. Izvještaj takođe sugerira na to da bi trebale postojati jasne definicije provjere znanja na nivou univerziteta koje bi objasnile nastavnicima koje su svrhe i principi koji moraju biti poštovani pri kreiranju sistema provjere znanja.¹⁷

Predloženi Okvirni Zakon o visokom obrazovanju

Iako je Dejtonski mirovni sporazum doveo do rasparčavanja visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini duž entitetskih i kantonalnih linija, u principu, on dozvoljava podizanje uprave sistema visokog obrazovanja na više nivoe. Jedina prepreka do koje može doći tokom ovog procesa je politička podijeljenost, te njen utjecaj na reformu obrazovnog sektora u Bosni i Hercegovini. Poslije, u narednim redovima, ćemo vidjeti da je upravo to do čega je došlo kada je predloženi Zakon o visokom obrazovanju u BiH prošao kroz proces usvajanja u Domu Naroda parlamenta BiH.

Visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini se trenutno suočava sa velikim brojem neriješenih pitanja upravljanja uključujući koordinaciju i upravljanje institucijama. Univerziteti su ustvari ostavljeni skoro bez ikakvih resursa da se suoče sa ovim problemima. Uzimajući u obzir nedostatak kapaciteta i sukoba interesa, nije ni čudo da su iz ovakve situacije proizašle razne uprave i institucionalne skice fakulteta.

Kao što je i predloženo od strane Vijeća Evrope, potrebno je sprovesti nekoliko reformi u bh. obrazovnom sektoru kako bi imali sposobne univerzitetske strukture: «*..the abolition of the legal personality of the faculties, the strengthening of the authority of rectors, revamped internal representation, and centralization of budget/setting and accounting (but not of course budget implementation.*»¹⁸

Vijeće Evrope je od 1996.-te veoma aktivno u podršci reforme zakona o obrazovanju. Kao dio svojih napora da Zakon o visokom obrazovanju BiH približi evropskim standardima i zemlji omogući sistem koji bi bio respektabilan i priznat širom svijeta Radna grupa Vijeća Evrope je definisala predloženi tekst zakona za pripreme samog Zakona o visokom obrazovanju.

Dom naroda parlamenta BiH nije usvojio predloženi Zakon o visokom obrazovanju koji je prošao kroz proceduru usvajanja u Paralementarnoj skupštini Bosne i Hercegovine.

¹⁶Second report of the Team for Quality Assurance, University of Sarajevo, Oct 1, 2004, pg. 39, see under <http://www.unsa.ba/pdf/QA%20na%20UNSA.pdf>

¹⁷ These sections were taken from the Second report of the Team for Quality Assurance, University of Sarajevo, Oct 1, 2004, pg. 39-40, see under <http://www.unsa.ba/pdf/QA%20na%20UNSA.pdf>

¹⁸ Education in Bosnia: Governance, Finance and Administration, report by the Council of Europe to the World Bank, 10. Novembar 1999, pg. 39

Predloženi Okvirni zakon o visokom obrazovanju BiH preporučuje reorganizaciju strukture sistema visokog obrazovanja BiH prema prilagođenim i generalno prihvaćenim evropskim standardima. Predloženi Zakon predviđa prilagođavanje sistema visokog obrazovanja prema Bolonjskoj i Lisabonskoj deklaraciji sa fokusima na kreiranje evropskog područja visokog obrazovanja, evropsku suradnju u osiguravanju kvaliteta, akreditaciju i priznavanje diploma, te drugim pitanjima obrazovanja.

Predloženi Zakon je pored ostalih stvari predvidio i restrukturiranje fakulteta kao odvojenih pravnih tijela, te tretiranje Univerziteta kao jedan pravni entitet. Predloženi Zakon je uključio važnost reforme za uvođenje Evropskog sistema prenosa bodova (ETCS), certifikaciju univerziteta i fakulteta, osiguranje kontrole kvaliteta, itd.

Medjutim, predloženi Zakon se ne bavi nekim veoma bitnim operativnim i tehničkim pitanjima, kao što su na primjer, metode i kriteriji za imenovanje i reimenovanje nastavnika, organizacija sistema za provjere/ispitivanja, te nadgledanja i evaluacija cjelokupnog procesa podučavanja.

Predloženi Zakon u vezi sa politikama ocjenjivanja navodi u Članu 18 da “...*Visokoškolske ustanove, u skladu sa odredbama ovog Zakona, imaju pravo da primaju studente i određuju metode nastave i provjere znanja studenata.*”¹⁹ Ovo je jedino pravilo koje se odnosi na ocjenjivanje/politike ispitivanja što i u ovom slučaju ostavlja univerzitetima i fakultetima da to sami regulišu.

Međutim, kao dio pravila statuta Okvirni zakon o visokom obrazovanju Bosnie i Hercegovine u Članu 29 navodi da, “*statut svake javne visokoškolske ustanove ili bilo koje visokoškolske ustanove bi trebao da sadrži odredbe koje:*

1. *Osiguravaju slobodu studenata da, u skladu sa zakonom, ispituju i testiraju primjena znanja i da nude nove ideje i kontraverzne i nepopularna mišljenja, a da se time ne izlažu opasnosti od gubitka svog statusa ili bilo koje druge privilegije koju eventualno u ustanovi uživaju;*
2. *osiguravaju, u skladu sa zakonom, slobodu govora, organizacije i okupljanja studenata;*
3. *štite studente od diskriminacije po bilo kojem osnovu kao što je pol, rasa, seksualna orijentacija, bračni status ili socijalno proijeklo, povezanost sa nekom nacionalnom zajednicom, imovina, rođenje ili bilo koji drugi status;*
4. *pružaju pravične i nepristrasne mehanizme rješavanja disciplinskih pitanja koja se tiču studenata..*”²⁰

Ovaj član, odnosno da budemo što precizniji, tacka c. se može indirektno odnositi na procese ispitivanja.

Dom naroda parlamenta BiH je dao zadatak Vijeću Ministara da napravi novi prijedlog za Zakon o visokom obrazovanju koji bi poštovao i oslikavao interese svih konstituiivnih naroda BiH. Ovaj proces je jos uvijek u toku.

¹⁹ Framework Law on Higher Education in Bosnia and Herzegovina, Final Council of Europe draft, 18. December 2003

²⁰ Framework Law on Higher Education in Bosnia and Herzegovina, Final Council of Europe draft, 18. December 2003

Deklaracije

Izazovi koji nastaju kao rezultat internacionalizacije i globalizacije su ogromni i navode univerzitete da svim naporima da razviju nove oblike internacionalizacije i politika. Pojam «internacionalnost» se odnosi na aktivnosti institucija visokog obrazovanja, koje su često podržane i uokvirene multilateralnim sporazumima i programima kako bi proširile svoj utjecaj van državnih granica. Aktivnosti i politike internacionalizacije mogu služiti širokom spektru raznolikih ciljeva, kao što su proširivanje nastavnog programa i edukativnih iskustava za domaće studente u stranim suradničkim institucijama, regionalno umrežavanje kako bi se omogućila isplatinija upotreba resursa i izazvao proces kolektivnog institucijskog učenja, pojačao kvalitet obrazovanja i istraživanja dovođenjem studenata i osoblja u područje međunarodne konkurentnosti. Aktivnosti koje su razvijene u kontekstu internacionalizacije obuhvataju, na primjer, udružene istraživačke projekte, programe razmjene studenata, projekti mobilnosti osoblja, specijalno dizajniranih programa za strane studente, inicijative za razvoj udruženih nastavnih programa, specifične inicijative u kontekstu politika za pomoć razvoju univerziteta, itd.

Danas, kao rezultat, imamo nekoliko deklaracija koje sadrže komponente institucionaliziranih standarda u oblasti visokog obrazovanja.

U ovom izvještaju ćemo se fokusirati na Bolonjsku deklaraciju zato što ovaj dokument sadrži više deklaracija i dokumenata prema kojima reforme obrazovanja trebaju da budu sprovedene od strane potpisnika kako bi obezbijedile najviše standarde i kriterije edukacije, te poboljšale kvalitet obrazovanja.

Bolonjski proces ustvari predstavlja okvir za reformu visokog obrazovanja, kao i reformu univerziteta.²¹

Pod nadzorom Vijeća Evrope, uspostavljena grupa za je usmjerila sve svoje napore da bh. visoko obrazovanje postane dio evropskog područja visokog obrazovanja prilikom pristupanja Bolonjskom procesu je obavezno da ratifikuje Lisabonsku konvenciju za priznavanje.

Bosna i Hercegovina se pridružila Bolonjskom procesu u septembru 2003 nakon podnošenja svih neophodnih formalnih dokumenata.

Kako je Bolonjska deklaracija po svom dosegu najvažnija i najzahtjevnija kada je u pitanju njena implementacija, jasno nam je da bh. legislativa, kao i u mnogim drugim državama, mora biti prilagođena da bi omogućila kontinuirani razvoj koji ova deklaracija omogućava.

Zbog bh. decentralizovanog sistema obrazovanja, reforma obrazovanja u BiH je morala da uključi suglasnost od kantonalnih vlasti u Federaciji da odloži svoje moći u oblasti visokog obrazovanja na nivoe entiteta i da bi detaljnije odredbe trebale biti prepuštene zakonicima i institucionalnim statutima.

²¹ Bosnia and Herzegovina: Integracija u Evropsko područje visokog obrazovanja, Svjetski studentski servis Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2003/2004

Radna grupa je pokušala pripremiti podlogu za takav razvoj tako što je podnijela prijedlog državnog zakona koji se bavi određenim principima, ostavljajući neophodne pravne odredbe za institucionalnu pravu i upravljanje zakonicima na entitetskom nivou.

Rad je bio vođen prema Izvještaju o pravnom okviru visokog obrazovanja u BiH koji je usvojen 11.jula 2001 od strane Odbora za Koordinaciju visokog obrazovanja. Poruka narodima Bosne i Hercegovne pristupanju ovom procesu i reformi obrazovanja izdata je 21.novembra 2002, koja je sadržavala i obavezivanje od strane odgovornih ministara obvezama te poruke.

A central element in the Bologna Process is the autonomy of higher education institutions, as the ministers responsible for the process see the institutions as partners in the process. As the university is assumed to have the responsibility for all its activities, it follows that it should also have responsibility for its faculties.

Ključna pitanja koja su spomenuta u Bolonjskom procesu sa zakonskim posljedicama su sljedeća:

- *Concerning autonomy, the law must delegate the necessary decision power to the institution – for changes in curricula and teaching methods, for internal self-governance, for interaction with other organisations nationally and internationally and for economic transactions. Accountability must go hand in hand with autonomy.*
- *For universities to be responsible partners, the university leadership must be in charge of institutional activity and in control of the economy. Faculties within universities should not be legally independent persons relating directly to the Ministry of Education. Only the university leadership should relate directly to the ministry.*
- *The Bologna Process assumes that students are full members of the higher education community. They should participate in the organisation and content of education. Student participation in institutional governance should be prescribed by law.*
- *The Bologna Process requires adoption of a system of degrees essentially based on two main cycles, undergraduate and graduate. (The doctorate may be considered a third cycle.) The law must allow for the introduction of the new degrees.*
- *Quality assurance systems will be important cornerstones in each national system of higher education. The quality assurance system must be independent of political and institutional interaction and it must have a basis in the legislation. The Bologna Process will build on the co-operation of national quality assurance systems. This means that BiH should have a quality assurance system on state level. Also the national information center prescribed by the Lisbon Recognition Convention should be on state level.*²²

Bolonjski proces predstavlja jedan dinamičan sistem promjena. To znači da bi efikasni zakon o visokom obrazovanju trebao regulisati samo ono što je bitno za regulisanje i što ne može biti efektivno regulisano na bilo koji drugi način. Trebao bi biti napisan tako da dozvoljava

²² Draft state level Framework Higher Education Law Bosnia and Herzegovina, Council of Europe, see under <http://www.sus.ba/index.files/4.doc>

promjene pri tom ostajući svrsishodan bez obzira na kako se razvija sistem visokog obrazovanja.²³

Na osnovu datih ciljeva Bolonjske konvencije ne postoji odredba koja se odnosi na provjeru znanja/politiku ocjenjivanja. Međutim, dokument navodi implementaciju sistema osiguravanja kvaliteta i, kao što je prezentovano u ovom izvještaju o implementaciji programa za osiguravanje kvaliteta na Univerzitetu u Sarajevu, postoje neke tačke koje se odnose na uspostavljanje detaljnijih politika ocjenjivanja kao i drugih politika koje bi omogućile da sistem ispitivanja bude više transparentan.

Važno je spomenuti da deklaracije kao što su Sarabonska deklaracija (1998), Magna Charta Universitatum (1998), Salamanska konvencija (2001), Communiqué (Prag) i druge ne spominju detaljnije politike provjere znanja studenta.

Prakse na univerzitetima u inostranstvu

A. Ocjenjivanje studenata/Politike ocjenjivanja u Australiji, SAD-u i Kanadi

U okviru ovog istraživanja posjetili smo web stranice fakulteta iz Australije, Amerike, Kanade i Evrope i analizirali dostupne informacije vezane za politiku ispitivanja na nekim od svjetskih univerziteta. Većina univerziteta ima objavljene statute i politiku vezanu za finalnu provjeru znanja, koja uključuje: obaveze fakulteta u organizovanju ispita, dizajniranje testova, vrijeme i način održavanja završnih testova i ispita, te pravila ponašanja i obaveze studenata studenta tokom ispita. Neki od fakulteta studentima nude i posebne vodiče za završnu provjeru znanja u kojima ih detaljno informišu o ispitnoj politici. Statuti, informacije za studente, posebni vodiču su dostupni na web stranicama fakulteta i obliku brošura i posebnih izdanja fakulteta. Može se primijetiti da većina stranica fakulteta ima sličnu politiku ispitivanja.

Radi što jednostavnijeg pregleda, u nastavku ćemo sumirati pregled osnovnih pravila, statuta i regulacija vezanih za politiku ocjenjivanja na univerzitetima u Australiji, Americi, Kanadi i Evropi prema slijedećim kategorijama: informisanje o ispitnim rokovima i rezultatima, vrijeme održavanja ispita, objezbjeđivanje uslova, vrste testova i ocjenjivanje, pravila ponašanja tokom ispita, i politika univerziteta vezana za jednakost, anonimnost i diskriminaciju. Treba napomenuti da se sva pravila ispitivanja uglavnom odnose na pismene ispite, jer je na većini fakulteta to osnovni način procjenjivanja znanja studenata.

Pravila i politika ispitivanja na univerzitetima nadalje se može podijeliti na obaveze univerziteta i samog studenta vezano za završno ispitivanje.

Obaveze univerziteta se odnose na dizajniranje testa, blagovremeno informiranje studenta o ispitnim rokovima, vremenom i mjestom održavanja ispita, ocjenjivanje i objavljivanje rezultata testova. Obaveze studenta pored ispunjavanja uslova za polaganje završnog testa, podrazumijevaju pravila ponašanja tokom ispita, poštivanje pravila i propisa fakulteta, prava žalbe na rezultate ispita i poštivanje politike o plagijatorstvu i varanju na ispitima.

²³ Draft state level Framework Higher Education Law Bosnia and Herzegovina, Council of Europe, see under <http://www.sus.ba/index.files/4.doc>

1. Informisanje studenata

Jedna od važnih odredbi svih svjetskih statuta jeste i informisanje studenta o svim važnim detaljima vezanim za ispite i završnu provjeru znanja. Univerzitet je dužan studente unaprijed i na vrijeme upoznati sa ispitnim rokovima, vrstom završnog testa i sistemom ocjenjivanja. Predmetni nastavnici, odsjeci i sam Univerzitet obavezuju se da će blagovremeno obavijestiti sve studente o početku ispitnih rokova i rasporedu održavanja istih.

“ Every effort must be made to ensure that the responsibilities, rules of conduct, and regulations governing the administration of examinations are well publicized so that the responsibilities of students, invigilators, schools and departments, and the University as a whole are clearly understood before the examination period begins “. (Ryerson University – Canada).

Univerzitet mora osigurati da su svi studenti znaju tačno mjesto, vrijeme i dužinu trajanja ispita.

Univerziteti imaju određenu politiku vezanu za objavljivanje ispitnih rezultata. U principu, ispitni rezultati se trebaju objaviti na vrijeme da bi studenti imali dovoljno vremena da se pripreme za buduće zadatke. Međutim, šta se smatra pod objavljivanjem rezultata na vrijeme, jer za neke fakultete rezultati se moraju objaviti u roku od 5 dana nakon polaganja ispita do 2 sedmice.

2. Vrijeme održavanja ispita

Jedna od važnih odredbi svih svjetskih statuta jeste i informisanje studenta o svim važnim detaljima vezanim za ispite i završnu provjeru znanja. Univerzitet je dužan studente unaprijed i na vrijeme upoznati sa ispitnim rokovima, vrstom završnog testa i sistemom ocjenjivanja. Predmetni nastavnici, odsjeci i sam Univerzitet obavezuju se da će blagovremeno obavijestiti sve studente o početku ispitnih rokova i rasporedu održavanja istih.

“ Every effort must be made to ensure that the responsibilities, rules of conduct, and regulations governing the administration of examinations are well publicized so that the responsibilities of students, invigilators, schools and departments, and the University as a whole are clearly understood before the examination period begins “. (Ryerson University – Canada).

Univerzitet mora osigurati da su svi studenti znaju tačno mjesto, vrijeme i dužinu trajanja ispita.

Univerziteti imaju određenu politiku vezanu za objavljivanje ispitnih rezultata. U principu, ispitni rezultati se trebaju objaviti na vrijeme da bi studenti imali dovoljno vremena da se pripreme za buduće zadatke. Međutim, šta se smatra pod objavljivanjem rezultata na vrijeme, jer za neke fakultete rezultati se moraju objaviti u roku od 5 dana nakon polaganja ispita do 2 sedmice.

3. Providing conditions

Univerzitet je dužan osigurati prostoriju za održavanje ispita koja će u najvećoj mogućoj mjeri obezbjediti nesmetano održavanje ispita. Univerzitet je dužan da spriječi stvaranje gužve u ispitnim prostorijama i odredi optimalno vrijeme održavanja ispita koje bi u

najboljem mogućem slučaju odgovaralo većini studenata. Nastavnici i asistenti dužni su organizovati raspored sjedenja i osigurati da studenti zauzmu svoje mjesto prije početka ispita.

«Make every effort to ensure that examination rooms are supportive environments that:

- are quiet and free from unnecessary and unreasonable disruption; and*
- are suitable in terms of temperature, work spaces, cleanliness, and configuration. «*
(Ryerson University – Canada).

4. Vrste testova i ocjenjivanje

Jedna od važnih stavki vezanih za politiku ispitivanja jeste instrument procjenjivanja znanja studenta. Svi statuti u svojim odredbama imaju tačno naveden opis instrumenta procjenjivanja i definiciju o tome šta se podrazumijeva pod nazivom test i ispitivanje.

Primjerice, na Ryerson University u Kanadi, ispitivanje (examination) se definiše kao:

"comprehensive form of testing for the purpose of assessing a student's level of proficiency in some combination of the following domains: knowledge, comprehension, application, analysis, synthesis, and evaluation".

Većina ispita se sprovodi u pisanoj formi u vidu testova, eseja i kvizova. Za konstrukciju testova ponekad su odgovorni nastavnik, posebni odbori i dekan fakulteta. Budući da je većina testova u pisanoj formi, studenti moraju prije testa biti upoznati sa načinom ispunjavanja testa. Na nekim univerzitetima je čak uobičajena je praksa da studenti učestvuju u dizajniranju završnog testa.

«Where possible, students should participate in the assessment process through such means as:

- discussions of appropriate methods and how the methods relate to the program goals*
- joint staff-student design of assessment questions and negotiation of criteria for success and failure*
- self and peer assessment activities*
- making responsible choices among different methods*
- providing opportunities for feedback as part of course evaluation processes.»*

Jedno od osnovnih principa na većini fakulteta je da studenti imaju pravo znati iz kojih oblasti će se provjeravati znanje studenta, koliko je trajanje testa i koji je sistem ocjenjivanja.

«The expectations of the assessment task, its relationship to the program aims and objectives and graduate qualities, and the criteria and standards by which performance is to be judged, shall be made clear to students from the outset»
(University of South Australia)

Neki od fakulteta u svojim statutima jasno navode obaveze nastavnika da prije testa, koliko je to moguće, pomognu studentima u pripremanju i učenju za test, organizovanjem radionica i usmjeravanje na određene oblasti koje će se obrađivati u testu. Studentima je omogućen uvid u arhivu prijašnjih testova, što im može olakšati pripreme za završnu provjeru znanja.

Prije početka ispitivanja, nastavnici su dužni studente informisati o kriterijima koje trebaju zadovoljiti na testu, standardima ocjenjivanjima i u kakvom su oni odnosu sa različitim kategorijama ocjena.

Nastavnici, odsjeci i univerzitet trebaju osigurati da su metode ocjenjivanja validne i pouzdane, dosljedne i pravedne, koliko god je to moguće.

Završne testove uglavnom ne ocjenjuju profesori iz kojih se polažu ispiti. Za ocjenjivanje završnih testova na nekim univerzitetima su odgovorni posebni odbori za ocjenjivanje (Board of Examiners), vanjski profesori ili su utvrđeni posebni mehanizmi koji osiguravaju dosljednost procesa ocjenjivanja.

Neki od strategija koje se koriste za osiguravanje dosljednosti u ocjenjivanju su: jasno određivanje onoga šta je potrebno da se postigne maksimalan broj bodova za svako pitanje, moderacija ocjenjivanja i višestruku ocjenjivanje.

Finalne ocjene ipak odobrava dekan ili Univerzitetski odbor nakon što pregleda predložene ocjene i izvještaj o distribuciji ocjena.

Ocjenjivači prilikom ocjenjivanja trebaju voditi računa da je povratnu informaciju o učinku na testu konstruktivna i da će na taj način pomoći studentu da stekne osjećaj napretka i nauči iz svog rada. Ocjene su javne i obično se objavljuju na internet stranicama fakulteta.

5. Pravila ponašanja tokom ispita i obaveze studenata

Pravila ponašanja tokom ispita su većinom jednaka za sve univerzitete čije smo statute i politiku ispitivanja procjenjivali u okviru ovog istraživanja. Pravila podrazumijevaju dolazak na ispit na vrijeme, korištenje samo dozvoljenog pomoćnog materijala, uzdržavanje od kontakta sa drugim studentima tokom ispita, zabranu unošenja hrane i pića osim u posebnim okolnostima, izostanak sa ispita u slučaju bolesti i dr. Studentima nije dozvoljeno posjedovanje tehničkih uređaja za vrijeme ispita, kao što su mobiteli i audio oprema, ukoliko to nije posebno navedeno.

Prema pravilima, studenti ne mogu pristupiti ispiti ako kasne više od 30 minuta od početka ispita, niti mogu napustiti ispit u prvih 30 minuta trajanja ispita. Studenti također ne smiju napustiti tokom zadnjih 15 minuta ispita.

Fakulteti imaju jasno definisano politiku, mjere i definiciju onoga što se smatra varanje na ispitu i plagijatorstvo.

f. Jednakost, anonimnost i diskriminacija

Da bi mogli prisustvovati završnim ispitima, studenti su prije početka testa dužni pokazati svoje studentske identifikacijske karte, ili lične karte. Početna identifikacija služi samo da se studenti razmjestu na njihova mjesta i da se potvrdi njihov dolazak na ispit. Ipak, ocjenjivanje testova je anonimno jer studenti na svoje testne listiće upisuju posebne studentske šifre ili samo identifikacijske brojeve. Tako da ocjenjivači nemaju uvida u to koga ocjenjuju što uveliko doprinosi objektivnosti datih ocjena i jednakom tretmanu svih studenata.

Anonimnost i privatnost studenta zaštićena je i prilikom objavljivanja rezultata na oglasnim pločama. Rezultati ispita se objavljuju pod posebnim studentskim šiframa, a rezultati studenta koji nisu položili test se ne objavljuju.

Princip jednakosti je jedan od principa koji se može naći u svim politikama ocjenjivanja svjetskih univerziteta. Univerziteti su dužni poštivati individualne i grupne razlike, i omogućiti svim studentima jednak sistem studiranja. Posebno kada se uzme u obzir činjenica da današnje studiranje podrazumijeva mobilnost studenta, tako da svaki od studenta jedan ili dva semestra pohađa u drugoj državi. Upravo zbog toga, sistem ocjenjivanja mora biti prilagođen svim studentima, a spolne, rasne, kulturalne predrasude smanjenje na minimum.

«Assessment practices shall be inclusive and support equity principles. They shall cater for both individual and group diversity. It should be recognised that all assessment models have their limitations and capacity to disadvantage certain students, and every effort must be made to minimise such disadvantage by, for example, using a variety of assessment models. In addition, inclusive language shall be used, avoiding gender, racial, cultural or other language bias.» (University of South Australia)

«Equitable: Fair, just, impartial. The concept of equity applies the principles of justice to correct or supplement situations that might otherwise unfairly advantage or disadvantage individuals or groups.» (Massey University – New Zealand)

Univerziteti koji imaju veliki broj internacionalnih studenata posebno se trude spriječiti sve mogućnosti diskriminacije. Pod diskriminacijom se smatra svako tretiranje studenta, koje pravi razliku između pojedinaca ili grupa, tako što stavlja jedne u bolji položaj nego druge. Diskriminacija može biti direktna ili indirektna.

U zavisnosti od situacije, svaki od slijedećih vrsta ponašanja, postupaka i politika može se smatrati diskriminacijom u obrazovanju:

«Direct discrimination:

- declining to enroll a future student in a course or subject because of their race, sex, disability etc.*
- enrolling a student on less favorable terms and conditions than those on which students who are not of that race or sex, or do not have that disability etc, are enrolled*
- restricting a student's access to lectures, tutorials, one-on-one tuition, scholarships, library resources, information technology, counseling and/or other student services because of their race, sex, disability etc*
- expelling or suspending a student because of their race, sex, disability etc*
- restricting access to clubs and societies on the ground of a student's race, sex, disability etc*

Indirect discrimination:

- failing to make reasonable adjustments to a course, curriculum or assessment process that would facilitate the participation of a student with a disability*
- failing to provide a supplementary examination or make reasonable adjustments to an examination timetable that would accommodate the needs of a student who is pregnant, has a temporary disability, or who is required to participate in a religious or cultural day of significance on the same day as an exam regularly requiring*

students to attend compulsory classes or assessments before 9am or after 5pm when people with careers' responsibilities are less likely to be able to attend«

B. Ocjenjivanje studenata/politike ispitivanja u EU zemljama

Ocjenjivanje studenata/politike ispitivanja i ocjenjivanja na univerzitetima u zemljama Evropske Unije se razlikuje od zemlje do zemlje.

U ovom poglavlju ćemo napraviti samo kratak pregled politika ispitivanja i ocjenjivanja studenata koje se primjenjuju u EU zemljama.

U Austriji, osim predavanja, svi predmeti se ocjenjuju od strane glavnog predavača. Na univerzitetima i univerzitetima umjetnosti, studenti moraju položiti diplomski ispit (Diplomprüfung) za svaki ciklus, "baccalaureate" (dodiplomski) i "Magister" (magistarski ispit) za diplomu i magistarski studij. Zakon iz 1997, takozvani, "Universitaetsstudiengesetz" (University Studies Act), koji nije više pravosnažan, daje tri moguće forme ispita:

- ispitivanje iz svih predmeta pred odborom ispitivača
- ispitivanje koje pokriva samo jedan predmet
- predmetno ispitivanje za pojedinačne predmete.²⁴

Prema zakonu iz 2002, "Universitaetsgesetz" (Universities Act), odgovorna kolegijalna tijela uspostavljaju pravila za ispitivanje studenata za različite nastavne programe. Odredbe i metode, kao i svrhe i načini na biti sprovedena ispitivanja, su ukinute, dajući time univerzitetima širok prostor za dizajniranje svojih vlastitih pravila.

Kao opće pravilo, studenti mogu ponovo izaći na ispite koje nisu položili tri puta, treći ispit može biti polagan pred odbora ispitivača. Statut Univerziteta mora specificirati da li i koliko narednih ponovljenih ispita može biti odobreno.²⁵

Studenti koji nisu položili zadnji dopušteni ponovljeni ispit se izbacuje sa smjera studija na univerzitetu na kojem nije položio zadnji dopušteni ponovljeni ispit.

Sa stupanjem na snagu zakona 2002 "Universitaetsgesetz" (Universities Act) studenti mogu obnoviti ili ponovo početi isti smjer na drugom austrijskom univerzitetu. Studenti u bilo koje vrijeme mogu prelaziti iz jednog smjera u drugi na istom univerzitetu. Studenti koji su izbačeni sa studija mogu preneti ispite koji su položeni do tog perioda na novi smjer.

Nakon položenih svih predmeta studenti moraju polagati diplomski ispit koji sprovodi Odbor ispitivača.

Kao opće pravilo, studenti pred jednim ispitivačem mogu polagati ispite tri puta, i dva puta polagati pred komisijom. Od drugog ciklusa pa nadalje, jos jedan izlazak na ponavljanje ispita može biti dozvoljen. Na univerzitetima sa umjetnostima, studenti mogu ponavljati diplomski ispit, "Diplomprüfung" (diploma examination), tri puta.

²⁴ Eurybase - The Information Database on Education Systems in Europe, see under www.eurydice.org/Eurybase/frameset_eurybase.html.

²⁵ Sve informacije o ocjenjivanju/politku ispitivanja u svim zemljama opisane su Eurybase- The Information Database on Education Systems in Europe, see under www.eurydice.org/Eurybase/frameset_eurybase.html.

U Belgiji, vlada usvaja opća pravila ispita. Ova pravila uspostavljaju periode ispita, uslove prolaza, metode organizacije ispita i administracija, kako odbori za ispitivanje funkcionišu, metode odlaganja polaganja ispita za studente koji ponavljaju istu godinu studija, itd.

Da bi stekao pravo na prijavu ispita organizovanoj od strane Haute École, svi studenti moraju redovno pohađati edukativne aktivnosti programa za godinu u kojoj su upisani (uključujući prakse, laboratorijski ili drugi rad). Studenti moraju pravdati svaki izostanak. Moraju postići 50% za praksu i laboratorijski ili drugi rad.

Ispitni testovi su pismeni i usmeni i javni su.

Svi studenti imaju pravo da vide ispravljene kopije svojih pismenih testova. Svi studenti mogu, po uloženom zahtjevu, dobiti rezultate svojih ispita. Ocjene koje se daju tokom godine se uzimaju u obzir pri određivanju krajnjih ocjena.

Odor ispitivaca je sastavljen of članova osoblja koju imaju u vidu odgovornosti za edukativne aktivnosti studenata, I kada je to primjenljivo, strcnjaci izvana.

U Českoj Republici, predmetni rad i dostignuća su ocijenjena prema sistemu dobijenih poena ili kredita.

Upotreba sistema kredita se razlikuje zavisno od institucije visokog obrazovanja ili fakulteta. Većina institucija je usvojila sistem kredita koji je usklađen sa ECTS kao neophodni uslov za ulazak u Evropski programa studentske mobilnosti (Sokrat-Erasmus).

Znanje i rad na ispitima i odbrana diplomskog rada se ocjenjuju sa ocjenama (obično četiri nivoa). Učestalost i metode pojedinačnog ocjenjivanja uspjeha studenata se razlikuje u određenim oblastima. U nekim slučajevima se koristi sistem parcijalnog polaganja ispita nakon početka svakog semestra, dok je u drugim slučajevima predodređen jedan sveobuhvatni ispit nakon završetka jednog dijela studija-ovaj metod je u većini slučajeva na kraju određenog modula. Institucije visokog obrazovanja sa programima umjetnosti kao dokaz usjeha ili akademskog dostignuća koriste izložbe studenata, muzičko izvođenje, itd. U oba slučaja, međutim, se stavlja naglasak na kontinuirano ocjenjivanje rada studenata koje je većinom u vidu testova znanja ili samostalnog rada (na kompjuterima, grafički rad, laboratorijski ili seminarski rad) ili samostalni umjetnički rad.

Organizacija ispita je zakonski ugrađena u pravila studija (programa), koja čine samo jedan dio ustanove visokog obrazovanja (fakulteta) i koja je odobrena od strane akademskog senata.

Općenito, ispiti se polažu u ispitnom roku na kraju svakog semestra. Određeni ispitivači objavljuju pojedinačne ispite, datume ispita koji su dogovoreni od strane uprave institucije (fakulteta). U opravdanim okolnostima je moguće polagati ispit prije fromalnog dogovorenog datuma. Ne položeni ispit se može ponoviti. Važni ispiti se polažu pred Oborom ispitivača. Kako bi se povećao nivo objektivnosti, za članove odbora se pozivaju vanjski ispitivači ili stručni kadar. Pažnja se posebno upućuje na ovlaštenje samo akademski najkvalifikovanijeg osoblja ili ispitivača.

U Danskoj, ocjene se generalno daju prema skali sa 13 tački ocjenjivanja koje određuju nivo rada studenata:

- 13: se daje za iznimno samostalan i odličan rad
- 11: se daje za samostalan i odličan rad
- 10: se daje za odličan ali ne i za samostalni rad
- 9: se daje za dobar rad malo iznad prosjeka
- 8: se daje za prosječan rad
- 7: se daje za osrednji rad, neznatno iznad prosjeka
- 6: se daje za prihvatljiv rad
- 5: se daje sa kolebljiv i ne baš zadovoljavajući rad
- 03: se daje za veoma slab, veoma nedovoljan i nezadovoljavajući rad
- 00: se daje za potpuno neprihvatljiv rad.

Neki ispiti za ocjenivanje koriste 'položio'/'pao'.

Studenti moraju postići prosjek od 0.6 da pi položili ispit.

Studenti u danskim visokoškolskim ustanovama nisu obično ocjenjeni tokom semestra kao što je slučaj u drugim zemljama. Kao novi uslov, studenti koji su primljeni nakon 1993 moraju položiti ispit nakon prve godine studija. Ako ispit sa prve godine nije položen sa ocjenom ne nižom od 6, studentu nije dozvoljeno da nastavi svoj studij. Ispitivanje se obično održava u junu sa moguću još jednog pokušaja u augustu ili iduće godine.

Prije diplomiranja, studenti moraju položiti određen broj usmenih i pismenih ispita. Ovo se obično održava dva puta godišnje u januaru i maju/junu. Skoro svi ispiti-usmeni i pismeni-se izvode uz učešće vanjskih ispitivača.

Na univerzitetima u Finskoj, ocjenjivanje studenata je bazirano na kontinuiranom ocjenjivanju. U većini slučajeva, studenti su ocjenjeni na osnovu pismenih ispita na kraju serije predavanja ili velikih jedinica studija, ali postoje, takođe, i usmeni ispiti. Pored toga, studenti pišu seminarske i druge radove. Za «Bachelor's» and «Master's» studije, studenti pišu diplomske radove (teze). Na akademijama umjetnosti, diplomski radovi mogu biti u vidu umjetničke produkcije, kao što je koncert, predstava ili neko drugo izvođenje, koji takođe uključuje pismeni dio. Završene sudije su unešene u elektronski registrar univerziteta.

Ispitivač je obično predmetni predavač, ili nastavnik koji odgovoran za nastavnu jedinicu ili modul, ali krajnje ocjenjivanje ostaje dužnost predmetnog nastavnika. Diplomski radovi ocjenjuju dva ili više nastavnika koje je imenovao univerzitet ili fakultet.

Specifične odluke univerziteta koje uključuju odredbe za pravnu zaštitu studenata, pored specifičnih regulativa koje se odnose na ispitivanje, pravnu zaštitu studenata, te provjere studija. Studenti moraju imati mogućnost da dođu do informacija o općem kriteriju ocjenjivanja i načinu na koji će to biti primijenjeno na njih, kao i zahtjevu za ispravak ocjene, nakon čega se podnosi žalba odgovarajućem odboru fakulteta (ili jedinice za korespondenciju) za pravnu pomoć.

U Francuskoj, univerziteti postavljaju pismene i usmene ispite o sadržaju predmetnih jedinica čineći ciklus, da bi dodijelio DEUG licencu maitrise procedure za ocjenivanje ili sposobnosti i znanja prema odredbama zakona iz 1984, koje je postavio predsjednik univerziteta ili direktor ustanove, a koje je odobrilo Vijeće za studije i univerzitetski život. Studenti imaju pravo da polažu ispit dva puta i u intervalima od najmanje dva mjeseca, u junu i septembru.

Dodijeljena diploma na kraju trećeg ciklusa potvrđuje ne samo uspjeh na krajnjem ispitu nego i različite istraživačke projekte.

U ustanovama koje ne predstavljaju univerzitete, sistem kontinuiranog ocjenjivanja ili godišnjih ispitivanja omogućava da progres studenta bude provjeravan od prve godine studija do krajne diplome. Općenito, predmeti uključuju period praktičnog treninga koji mora biti popraćen izvještajem ili tehničkim projektom uzimajući u obzir dodjelu same diplome.

Glavne razlike u politikama ocjenjivanja u EU zemljama mogu biti identificirane samo u oblastima:

- Određivanja općih ispitnih pravila: da li je to odgovornost nastavnog predavača, dekanata unievertiteta ili vlade?
- Krajnji ispiti: usmeni ili pismeni?
- Skale ocjena
- Ocjenivanja završnih testova: da li ih vrše profesori koji su održavali nastavu, odbor ispitivača ili vanjski ispitivači?
- Krajnje ocjene: da li su bazirane na krajnjim ispitima na kraju semestra ili cjelokupnog semestralnog ili godišnjeg rada?

Zaključci

Nakon navedenog pregleda možemo zaključiti slijedeće:

1. Assessment/examination policies na bosanskohercegovačkim univerzitetima je regulisano uglavnom statutima fakulteta – nezavisnih članica Univerziteta. Statuti Univerziteta, te postojeći Zakoni o Visokom obrazovanju ne pružaju ni najosnovnije smjernice u toj oblasti. Rezultat je visoka decentralizirana regulacija te oblasti koja ne dopušta ustanovljenje jednakih principa i standarda. U odnosu na neke standardne prakse u zemljama EU ili nekim drugim zemljama u svijetu, čini se da je najprirodnije kompromisno rješenje da se kompletna regulativa o assessment/examination policies definira na nivou Univerziteta, a na temelju nekih principa zajedničkih za cijelu državu u najboljem slučaju.
2. Čini se da postoji veliki raskorak između propisa sa jedne i njihovog prakticanja sa druge strane. Kao i u mnogim drugim oblastima života u BiH, poseban je izazov u sadašnjoj političkoj situaciji doći do kompromisa. Međutim, čini se da je jednak, ako ne i veći izazov sprovođenje ili poštivanje zakona, pravila i propisa u praksi. Zbog toga se čini neminovnim institucionaliziranje posebnog tijela pri svakom Univerzitetu koje će vršiti redovnu superviziju i kontrolu implementacije student assessment/examination policies.
3. Kada poredimo situaciju u BiH sa nekim standardnim praksama u svijetu, možemo reći da glavne razlike postoje u dijelu koji se odnosi na praksu, a ne u dijelu koji se odnosi na samu regulativu. Međutim, možemo reći da assessment/examination policy u BiH nije u dovoljnoj mjeri razrađen i detaljan, odnosno institucionaliziran. Previše vrlo važnih detalja je diskreciono pravo profesora. Osim toga, ne postoji nijedan institucionalizirani mehanizam koji vrši kontrolu te policy.

4. Prilikom definiranja osnovnih principa student assessment and examination policies u bosansko-hercegovačkim prilikama svakako treba voditi računa o najboljim praksama u drugim zemljama, posebno EU. Međutim, također treba voditi računa i o specifičnostima Bosne i Hercegovine. Uvažavajući navedeno, usuđujemo se na temelju svega rečenog predložiti slijedeće glavne principe reformi student assessment/examination policy.

a. Ako je moguće, osnovne principe usaglasiti na nivou cijele BiH. To ne znači nužno da je rad na njihovoj implementaciji uslovljen njihovim uključivanjem u Okvirni Zakon o Visokom obrazovanju.

- b. Statutom Univerziteta, a ne fakulteta regulisati sve bitne osnovne principe. Fakultete obvezati da iste poštuju i ugrade u svoje Statute u mjeri u kojoj se ne ugrožava slovo i duh Statuta Univerziteta.*

5. Na nivou Univerziteta formirati tijelo koje će se baviti analizom primjene principa u praksi na svakom od fakulteta.

6. Iako se ne može reći da je to široko prihvaćeni standard, u bosansko-hercegovačkim prilikama smatramo neophodnim uvesti potpunu zaštitu identiteta studenata na ispitima. Glavni razlog za takvu mjeru je raširenost korupcije, te onemogućavanje (ne)namjerne diskriminacije studenata na osnovu njihovog spola, nacionalnosti, vjeroispovjesti, socijalnog porijekla, rase, itd.. Zaštita identiteta studenata bi se prakticirala na način da se u svim dokumentima koji se javno objavljuju studenti samo imenuju po njihovim jedinstvenim šiframa. Osim toga, studenti bi ispitima pristupali samo po svojim jedinstvenim šiframa i sa tim šiframa bi potpisivali sve ispite.

7. Zaštita identiteta studenata znači da se velika većina svih ispita organizuje isključivo pismenim putem. Samo u vrlo posebnim slučajevima je potrebno organizovati usmene ispite. Ti slučajevi uključuju npr. ispite iz glume, ili dio ispita koji se odnosi na govorni jezik. Pismeni ispiti moraju biti u skladu sa curriculumom, te sadržajem predavanja i vježbi koje su organizovane u toku studija.

8. Potrebno je ustanoviti mehanizme kojima bi se s vremena na vrijeme provjeravale metrijske karakteristike pismenih testova (pouzdanost, validnost, objektivnost) uz korištenje standardnih procedura.

9. Provjeravanje znanja studenata bi trebalo biti kontinuirano. To znači da se rad studenata ocjenjuje tokom cijele godine. Principima bi trebalo definirati samo osnovne elemente kontinuiranog ocjenjivanja:

- a. Pohađanje nastave*
- b. Seminarski radovi, grupne i individualne vježbe, kolokviji*
- c. Ispiti*

Također bi trebalo definisati sistem bodovanja, ocjenjivanja, kao i minimum kriteriji prolaznosti. Npr. ukupan broj bodova može biti 100. Minimum broj bodova potreban za prolaz na svakom predmetu bi trebao biti isti, npr. 60 ili 70. Ocjene studenata bi bile u skladu sa jedinstvom skalom ocjena od 6 do 10, a prema postignutim bodovima od 70 do 100. Profesori na pojedinim predmetima bi imali diskreciono pravo da

određuju težinu koju bi trebalo dati osnovnim elementima ocjenjivanja – npr. pohađanje nastave 10 bodova, 4 seminarska rada ukupno 30 bodova, prvi parcijalni ispit 20 bodova, završni ispit 40 bodova. Može se također propisati da završni ispit mora nositi minimalno određeni broj bodova.

10. Uvođenje kontinuiranog sistema ocjenjivanja bi za posljedicu imalo promjenu sadašnje politike organizovanja ispita na slijedeće načine:

- a. Ispitivanje studenata bi se i dalje moglo organizovati putem ispitnih rokova u optimalno dva perioda u toku godine – zimski i ljetni period, sa jednim popravnim periodom u septembru.*
- b. Potrebno bi bilo promijeniti politiku kriterija prolaza u slijedeća dva glavna pravca:*
 - a. student bi trajno gubio pravo nastavka studija ako bi na više od 1/2 predmeta (ili neki drugi broj) na jednoj godini imao neprolazne ocjene (broj bodova manji od 70).*
 - b. student bi gubio pravo nastavka studija u slijedeću godinu ako u toku trajanja školske godine na barem jednom predmetu ne bi skupio minimalan broj bodova. Drugim riječima rečeno, ukinula bi se sadašnja praksa prenošenja ispita iz prethodne u narednu godinu. Studentima bi se omogućavao nastavak studija u narednu godinu samo uz novčanu nadoknadu i ako do fiksno određenog datuma postignu potreban minimalan broj poena na datom predmetu.*

Smatramo da je sa kontinuiranim sistemom ocjenjivanja studentima zapravo lakše da planiraju svoje vrijeme i resurse, a samim tim i polaganje ispita. Zbog toga treba pooštriti kriterije potrebne za nastavak studija. Osim toga ovo bi imalo za posljedicu rješavanje dva najveća problema sa kojima se trenutno suočava sistem Visokog obrazovanja u BiH – prosječan broj godina studiranja po jednom studentu je vrlo visok i prolaznost studenata je vrlo niska.

11. Planiranje svih datuma ispita bi trebalo obaviti na samom početku školske godine. To se prije svega odnosi na parcijalne i završne ispite. Dakle, ti datumi bi trebali biti poznati unaprijed, nekoliko mjeseci prije, a ne dvije sedmice prije. Budući da će svi ispiti biti uglavnom pismeni, sa punom zaštitom identiteta studenata, sam proces organizovanja ispita se može vrlo lako racionalizirati tako da se ispiti organizuju istovremeno za studente sa većeg broja Odsjeka, ili čak fakulteta. Time bi se vrlo lako riješio i problem prepisivanja, te drugih oblika varanja na ispitima.

ANKETE STUDENATA

Uvod

Svi u BiH se slažu u tome da je hitno potrebna reforma sistema Visokog obrazovanja u BiH. Navode se razni razlozi. Čini nam se da su u diskusiji na tu temu do sada prevladavali uglavnom politički i ekonomski razlozi. Zato smo željeli ovoj studiji dodati jedan argument više – zaštita ljudskih prava studenata, zaštita od diskriminacije, što je zapravo i ustavna kategorija budući da je Evropska povelja o zaštiti ljudskih prava sastavni dio Ustava BiH. Zbog toga smo ovu studiju i nazvali “Test for discrimination – Case for reforms”. Drugim riječima rečeno da li možda prisustvo mogućnosti diskriminacije studenata u ocjenjivanju dovoljan i neophodan uvjet reformi u student assessment/examination policy. I koja je veza između sadašnje student assessment/examination policy na univerzitetima i dvjema najvećim društvenima bolestima: korupcijom i seksualnim zloupotrebijavanjem i uznemiravanjem.

Da bi odgovorili na ta pitanja, sproveli smo posebno istraživanje koristeći se prije svega studentima kao osnovnim izvorom informacija.

Metodologija

Naša je namjera bila da sprovedemo istraživanje na reprezentativnom uzorku studenata tri najveća Univerziteta u BiH – Sarajevo, Banjaluka, Mostar. Cjelokupan design istraživanja je zahtijevao da na svakom of tri Univerziteta imamo uzorak od 30-50 studenata, pripadnika brojčano većinskog i brojčano manjinskog naroda, za što veći broj predmeta, na što većem broju fakulteta.

Dakle, osnovni postupak se svodio na to da se na određenom broju predmeta porede ocjene studenata ovisno od toga da li su iste nacionalnosti ili spola u odnosu na profesora koji vodi predmet. Ako postoje statistički značajne razlike u distribuciji ocjena studenata, onda možemo zaključiti da postoji neki sistematski faktor koji dovodi do tih razlika. Pod uslovom da se te razlike dokažu i u slučaju kad se svi ostali relevantni faktori drže pod kontrolom, opravdano je pretpostaviti da je taj sistematski faktor zapravo pristrasnost profesora u ocjenjivanju studenata ovisno o njihovoj nacionalnosti, spolu. Drugim riječima rečeno diskriminacija.

U idealnom slučaju ovo se istraživanje moglo izvesti tako što bi se koristile arhive Studentskih službi u kojima su zabilježene sve ocjene studenata na svim predmetima. Međutim, već ranije smo se susreli sa odbijanjem značajnog broja fakulteta da nam daju pristup tim arhivama. Iako smo objašnjavali i garantirali da nas ne zanimaju identiteti studenata i profesora koji vode predmete, nije nam dopušten pristup arhivama zato što se to smatralo narušavanjem principa privatnosti i zaštite podataka.

Zato nam je jedino preostalo da do navedenih podataka dođemo anketiranjem studenata. Nažalost, prvi problem na koji smo naišli je da je npr. u Banjaluci i Zapadnom Mostaru bilo jako teško pronaći barem 30 studenata sa jednog fakulteta, na jednom predmetu, koji su pripadnici brojčano manjinskih naroda. Nešto je bila lakša situacija u Sarajevu, gdje smo na nekoliko fakulteta (ne više od tri) uspjeli nakon velike upornosti anketara pronaći dovoljan broj studenata srpske i hrvatske nacionalnosti za određeni broj predmeta.

Na kraju smo morali odustati od toga da istraživanje napravimo na reprezentativnom uzorku studenata tri Univerziteta. Raspoloživa sredstva i rokovi za istraživanje nam nisu to dozvoljavali. Morali smo se zadovoljiti sa prigodnim, kvotnim uzorkom studenata.

U Tabeli 1 je prikazan broj intervjuisanih studenata po fakultetima, na svakom od Univerziteta

Tabela 1: Broj intervjuisanih studenata po fakultetima

Fakultet	Univerzitet u Sarajevu	Univerzitet u zapadnom Mostaru	Univerzitet u Banjaluci
1	63	20	20
2		20	20
3	61		20
4	54	20	20
5		20	
6		19	
7			20
Ukupno	178	99	100

U Tabeli 2 je prikazan broj intervjuisanih studenata po nacionalnosti, na svakom od Univerziteta:

Tabela 2: Broj intervjuisanih studenata po nacionalnosti

Nacionalnost studenata	Univerzitet u Sarajevu	Univerzitet u zapadnom Mostaru	Univerzitet u Banjaluci
Bošnjaci	91	6	3
Srbi	36	3	95
Hrvati	51	90	2
Ostali	0		
Ukupno	178	99	100

Na kraju, u Tabeli 3 je prikazan broj studenata različite nacionalnosti po predmetima na svakom od ?? fakulteta Sarajevskog univerziteta za koje je sprovedena analiza značajnosti razlika ocjena studenata:

Tabela 3: Karakteristike intervjuisanih studenata po predmetima na fakultetima Sarajevskog univerziteta

Fakultet 1	Studenti Bošnjaci		Studenti Ne-Bošnjaci (Srbi i Hrvati)	
	Muški	Ženski	Muški	Ženski
Predmet 1	12	16	14	16
Predmet 2	11	13	11	6
Predmet 3	8	6	9	6

Predmet 4	12	19	12	16
Predmet 5	10	11	14	15
Predmet 6	9	14	12	13
Predmet 7	12	16	14	11
Predmet 8	12	17	14	16
Predmet 9	12	16	13	15
Predmet10	9	14	9	10
Predmet 11	12	18	13	16
Predmet 12	12	17	13	15
Predmet 13	12	18	13	16
Predmet 14	12	18	14	15
Ukupno=63				
Fakultet 2	Studenti Bošnjaci		Studenti Ne-Bošnjaci (Srbi i Hrvati)	
	Muški	Ženski	Muški	Ženski
Predmet 1	3	16	7	13
Predmet 2	5	12	6	15
Predmet 3	5	21	11	13
Predmet 4	5	17	10	13
Predmet 5	0	2	1	2
Predmet 6	0	4	0	5
Predmet 7	6	17	4	10
Predmet 8	2	3	0	1
Predmet 9	0	5	0	2
Ukupno=61				
Fakultet 3	Studenti Bošnjaci		Studenti Ne-Bošnjaci (Srbi i Hrvati)	
	Muški	Ženski	Muški	Ženski
Predmet 1	6	12	11	12
Predmet 2	7	11	9	7
Predmet 3	8	9	13	11
Predmet 4	8	10	11	8
Predmet 5	9	13	13	12
Predmet 6	9	12	13	9
Predmet 7	8	12	13	8
Predmet 8	8	12	13	12
Subject 9	7	10	13	8
Predmet 10	6	6	7	6
Predmet 11	9	10	12	8
Predmet 12	7	11	8	5
Predmet 13	9	10	12	8
Predmet 14	9	14	13	11
Ukupno=54				

Intervjuisanje studenata je obavljeno uz pomoć posebno treniranih intervjera, studenata koji su na tim poslovima stalno angažovani od strane profesionalne agencije za istraživanje javnog mnijenja. Intervjueri su imali zadatak da pronađu tačno određeni broj studenata koji zadovoljavaju kriterije prema postavljenim kvotama (fakultet, predmet, spol, nacionalnost studenta, itd...).

Za potrebe ovog istraživanja je bio konstruisan poseban Upitnik (Annex 1). Nakon što su intervjueri pronašli studente koji su prihvatili učešće u istraživanju, isti su popunjavali upitnik uz pomoć intervjuera.

Intervjuisanje studenata je obavljeno u toku oktobra i novembra 2004 godine.

Slijedi opis rezultata.

Rezultati

Analiza utjecaja raziku u nacionalnosti i spola studenata i profesora na različite kriterije vrednovanja znanja

Za potrebe ove analize su korišteni podaci iz intervju sa 178 studenata na 3 fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Analizom podataka koja se tiče ispitivanja utjecaja razlika u nacionalnosti i spola studenta i profesor na različite kriterije vrednovanja znanja, obuhvatila je ukupno po 14 predmeta na dva fakulteta i 8 predmeta na jednom fakultetu. Neki od predmeta uključenih u analizu pojavljuju se na 2 ili sva 3 fakulteta. No, ovi su predmeti iz tog razloga tretirani svaki zasebno, s obzirom na fakultet. Svi predmeti zadovoljavaju kriterij dovoljnog broja ispitanika za mali uzorak (N min.= 25 ispitanika za pripadnike brojčano manjinskih i brojčano većinskih naroda, te muških i ženskih ispitanika).

Nažalost, kako se radi o malim uzorcima, statistička analiza rezultata je bila ograničena uglavnom na neparametrijske postupke. Zbog toga, te nemogućnosti sprovođenja multivarijantnih analiza rezultate je potrebno prihvatiti sa određenim oprezom.

U ovoj analizi su korišteni slijedeći direktni i indirektni kriteriji vrednovanja znanja studenata:

1. Koliko ste puta izlazili na pismeni dio tog ispita prije no što ste ga položili?
2. Koliko ste puta izlazili na usmeni dio tog ispita prije no što ste ga položili?
3. Ocjena na pismenom
4. Ocjena na usmenom
5. Da li ste zadovoljni tom ocjenom, odnosno da li mislite da je ta ocjena stvarni odraz znanja koje ste pokazali na tom ispitu?
6. Da li ste taj ispit polagali komisijski zato što ste vjerovali da profesor na tom predmetu nije u stanju da vas objektivno ocjeni?

S obzirom na gore navedene kriterije, ispitivan je utjecaj različite nacionalnosti studenta i profesora te različitoga spola studenta i profesora.

Slijede opis glavnih rezultata ispitivanja utjecaja razlika u nacionalnosti i spolu studenata i profesora na različite kriterije vrednovanja znanja.

Efekt nacionalnosti

U Tabeli 3 su prikazani glavni nalazi analize efekta nacionalnosti.

Tabela 3. Prikaz frekvencija predmeta na kojima se potvrdio efekt utjecaja različite nacionalnosti studenta i profesora na različite kriterije vrednovanja znanja, s obzirom na fakultet

KRITERIJ	FAKULTET					
	1		2		3	
	NACIONALNOST STUDENATA					
	Bošnjak	Nebošnjak	Bošnjak	Nebošnjak	Bošnjak	Nebošnjak
Broj izlazaka na pismeni		1		1	1	1
Broj izlazaka na usmeni			1			
Ocjena na pismenom			1		1	
Ocjena na usmenom	1	2				1
	1					
Zadovoljstvo ocjenom			1		1	
			1			
Komisija		1			1	
			1			

Brojevi u gornjoj tabeli predstavljaju broj predmeta kod kojih se pojavljuje utjecaj razlika nacionalnosti studenata i profesora na različite kriterije vrednovanja znanja. U nekim je slučajevima, kod nekih predmeta, utjecaj dvosmjern, odnosno postoji kako kod studenata bošnjačke tako i kod studenata nebošnjačke nacionalnosti. Naravno, podatke treba promatrati spram kriterija, budući da se kod nekih predmeta efekat nacionalnosti potvrđuje na više kriterija. Dakle, brojevi u tabelama ne predstavljaju i ukupan broj predmeta na kojima se efekat nacionalnosti potvrđuje.

Konkretno, gornja tabela nam govori slijedeće:

- *Broj izlazaka na pismeni:* na jednom od predmeta koji se pojavljuje na sva tri fakulteta postoji efekt različite nacionalnosti studenta i profesora u smjeru značajno većeg broja izlazaka na pismeni studenata nebošnjačke nacionalnosti kod profesora bošnjačke nacionalnosti u odnosu na profesore nebošnjačke nacionalnosti. Također, na jednom od predmeta postoji obratan utjecaj; studenti bošnjačke nacionalnosti veći su broj puta izlazili na pismeni dio ispita na ovom predmetu kod profesora nebošnjačke nacionalnosti u odnosu na profesora iste, bošnjačke nacionalnosti.
- *Broj izlazaka na usmeni:* na jednom je predmetu zabilježen utjecaj efekta različite nacionalnosti studenata i profesora, u smislu većeg broja izlazaka na usmeni dio ispita studenata Bošnjaka kod profesora koji nisu bošnjačke nacionalnosti, no kod profesora bošnjačke nacionalnosti.
- *Ocjena na pismenom:* na dva je predmeta uočljivo da su studenti Bošnjaci imali bolje ocjene na pismenom kod profesora iste nacionalnosti nego kod profesora nebošnjačke nacionalnosti.
- *Ocjena na usmenom:* ukupno je na 5 predmeta uočen efekt različite nacionalnosti studenta i profesora. Na 3 predmeta potvrdilo se da studenti nebošnjačke nacionalnosti imaju bolje ocjene na usmenom kod profesora iste nacionalnosti no kod profesora bošnjačke nacionalnosti. Na jednom od ovih 5 predmeta utjecaj je obratan, dok je na jednom utjecaj obostran, dakle i studenti Bošnjaci i studenti nebošnjaci imaju bolje ocjene na usmenom kod profesora one nacionalnosti koja se podudara sa njihovom.

- *Zadovoljstvo ocjenom kao mjerilom znanja:* ukupno je na tri predmeta uočeno da su studenti zadovoljniji ocjenom koju su dobili ukoliko se radilo o profesoru one nacionalnosti koja se podudara sa njihovom. Naime, kod 2 od ta 3 predmeta studenti bošnjačke nacionalnosti su zadovoljniji ocjenom kod profesora bošnjačke nacionalnosti no kod profesora nebošnjaka. Kod jednog od predmeta postoji dvosmjernan utjecaj, odnosno studenti kako Bošnjaci tako i oni nebošnjačke nacionalnosti zadovoljniji su ocjenom kao mjerilom znanja kod profesora njihove nacionalnosti, no kod profesora nacionalnosti različite od njihove.
- *Polaganje ispita komisijski:* na tri se predmeta potvrdio utjecaj nacionalnosti. Naime, kod jednog postoji utjecaj u smjeru većeg broja Bošnjaka studenata koji su izlazili pred komisiju zbog toga što su smatrali da njihov profesor nebošnjak nije dovoljno objektivan, no broja bošnjačkih studenata koji su na komisiju izlazili na predmetu gdje je profesor bio također Bošnjak. U drugom je predmetu utjecaj upravo obratan, dok je u trećem obostran, odnosno prisutan kako kod studenata bošnjačke tako i kod studenata nebošnjačke nacionalnosti.

Efekt spola

U Tabeli 4 su prikazani glavni nalazi analize efekta spola.

Tabela 4. Prikaz frekvencija predmeta na kojima se potvrdio efekt utjecaja različitog spola studenta i profesora na različite kriterije vrednovanja znanja, s obzirom na fakultet

KRITERIJ	FAKULTET					
	1		2		3	
	SPOL STUDENATA					
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
Br. izlazaka na pismeni		1				
Br. izlazaka na usmeni	1					
Ocjena na pismenom						
Ocjena na usmenom		2				1
Zadovoljstvo ocjenom				1		1
Komisija	1			1		2

Ono što je najuočljivije na prvi pogled jest da se studentice u ovom smislu osjećaju diskriminiranim u znatno većoj mjeri no studenti, te da se niti kod jednog od kriterija ne pojavljuje obosmjerni utjecaj (utjecaj različitoga spola studenta i profesora kako kod studenata tako i kod studentica).

Konkretno, tabela 2. prikazuje sljedeće nalaze:

- *Broj izlazaka na pismeni:* na jednom od svih ispitanih predmeta studentice su izlazile veći broj puta na ispit kod profesora, no kod profesorica.
- *Broj izlazaka na usmeni:* na jednom su predmetu studenti izlazili veći broj puta na usmeni kod profesora ženskog spola no kod profesora također muškog spola.
- *Ocjena na pismenom:* kad je riječ o ovom kriteriju, utjecaj spola se nije potvrdio niti na jednom predmetu.
- *Ocjena na usmenom:* ukupno je utvrđeno tri predmeta na kojima se pojavljuje utjecaj različitoga spola studenta i profesora na kriterij vrednovanja znanja. U sva tri slučaja, studentice su imale bolje ocjene na usmenom kod profesora istoga spola, no kod muških profesora.
- *Zadovoljstvo ocjenom kao mjerilom znanja:* dva su predmeta na kojima su studentice zadovoljnije svojom ocjenom kao mjerilom znanja kod ženskih profesora no kod muških.
- *Polaganje ispita komisijski:* Na tri su predmeta studentice češće izlazile pred komisiju kad je bila riječ o muškom profesoru koji je predavao određeni predmet, no kad je bila riječ o ženskom profesoru. Također, na jednom je predmetu utjecaj spola obratan, odnosno, veći je broj studenata koji su zbog neobjektivnosti profesorice polagali ispit komisijski, no broj studenata koji su taj ispita polagali komisijski a kad je profesor bio također muškog spola.

Na kraju, sumirajući nalaze dobivene analizom utjecaja razlika u nacionalnosti i spolu studenta i profesora na različite kriterije vrednovanja znanja, možemo reći da je među ukupno 26 posmatranih različitih predmeta sa 3 različita fakulteta pronađen utjecaj efekta nacionalnosti u 11 predmeta, dok je efekt spola potvrđen u 10 različitih predmeta. Od svih 26 različitih predmeta, oba su efekta potvrđena u 10 predmeta. Na 6 predmeta ukupno, potvrdio se utjecaj efekta spola ili nacionalnosti na prosječnu ocjenu (na pismenom ili usmenom dijelu ispita).

Nažalost, mali uzorci nam nisu mogli dozvoliti ispitivanje interakcije efekta spola i nacionalnosti. Tu vrstu analize, kao i multivarijatnu analizu rezultata uz punu kontrolu svih relevantnih varijabli ćemo ostaviti za neku buduću, veću studiju.

Osim pitanja koja su se odnosila na ocjene po određenim ispitima, i druge različite kriterije vrednovanja znanja, u upitniku smo postavili i veći broj pitanja koja su se odnosila na stavove studenata prema sadašnjem sistemu ocjenjivanja, organizovanja ispita, te raširenosti korupcije i seksualnog uznemiravanja na fakultetima.

Prilikom analize rezultata vodili smo računa o razlikama u mišljenju i stavovima studenata po slijedećim glavnim varijablama:

- a) univerzitet/sveučilište
- b) etnička pripadnosti ispitanika odnosno studenta pri Univerzitetu u Sarajevu

Razlog zbog kojeg smo se u potonjoj analizi odlučili samo za Univerzitet u Sarajevu jest najveći stupanj raznorodnosti po osnovu etničke pripadnosti za razliku od univerziteta/sveučilišta u Mostaru i Banjaluci gdje nismo imali dovoljan broj studenata iz reda brojčano manjinskih naroda.

Ovaj dio istraživanja je spovden sva 3 najveća univerziteta/sveučilišta u BiH, na ukupnom uzorku od 296 studenata.

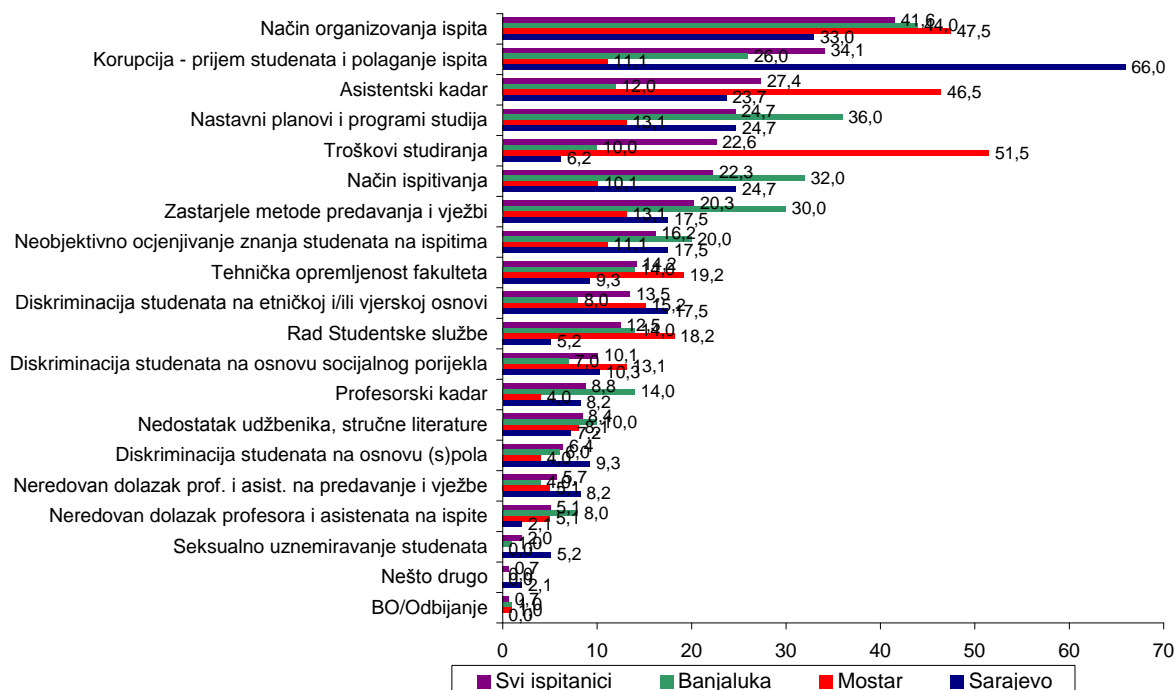
U pojedinim je slučajevima usporedba izvršena po oba ova kriterija, dok smo se u drugim slučajevima odlučili na usporedbu samo po različitim univerzitetima/sveučilištima odnosno etničkoj pripadnosti ispitanika-studenta, ovisno o tome jesmo li slijedom logičkoga razmišljanja mogli pretpostaviti postojanje nekih značajnijih razlika po jednom odnosno drugom kriteriju.

Ocjena kvalitete i stepen zadovoljstva studijem

Prije same procjene općenitoga zadovoljstva odnosno zadovoljstva pojedinim segmentima studija kojeg pohađaju, ispitanike smo upitali što smatraju trenutno najvažnijim problemima sa kojima se studenti njihova fakulteta/odsjeka suočavaju. Na donjem su grafičkom prikazu prikazane frekvencije pojedinih odgovora, kako svih ispitanika tako i s obzirom na univerzitet/sveučilište pri kojem studiraju na nekom od fakulteta/odsjeka.

P1. Koja su po vašem mišljenju tri najvažnija problema sa kojima se studenti na vašem fakultetu/odsjeku najčešće suočavaju?

Svi odgovori

Dakle, kao što je vidljivo na gornjem grafičkom prikazu, neovisno o tome sa kojeg Univerziteta/sveučilišta dolaze, studenti u BiH, smatraju da su način organiziranja ispita i korupcija prisutna prilikom prijema studenata na fakultet te polaganja ispita, dva trenutno najvažnija problema sa kojima se fakulteti suočavaju. Pored ova dva, studenti također problematičnim smatraju asistentski kadar u cjelini te nastavni plan i program studija.

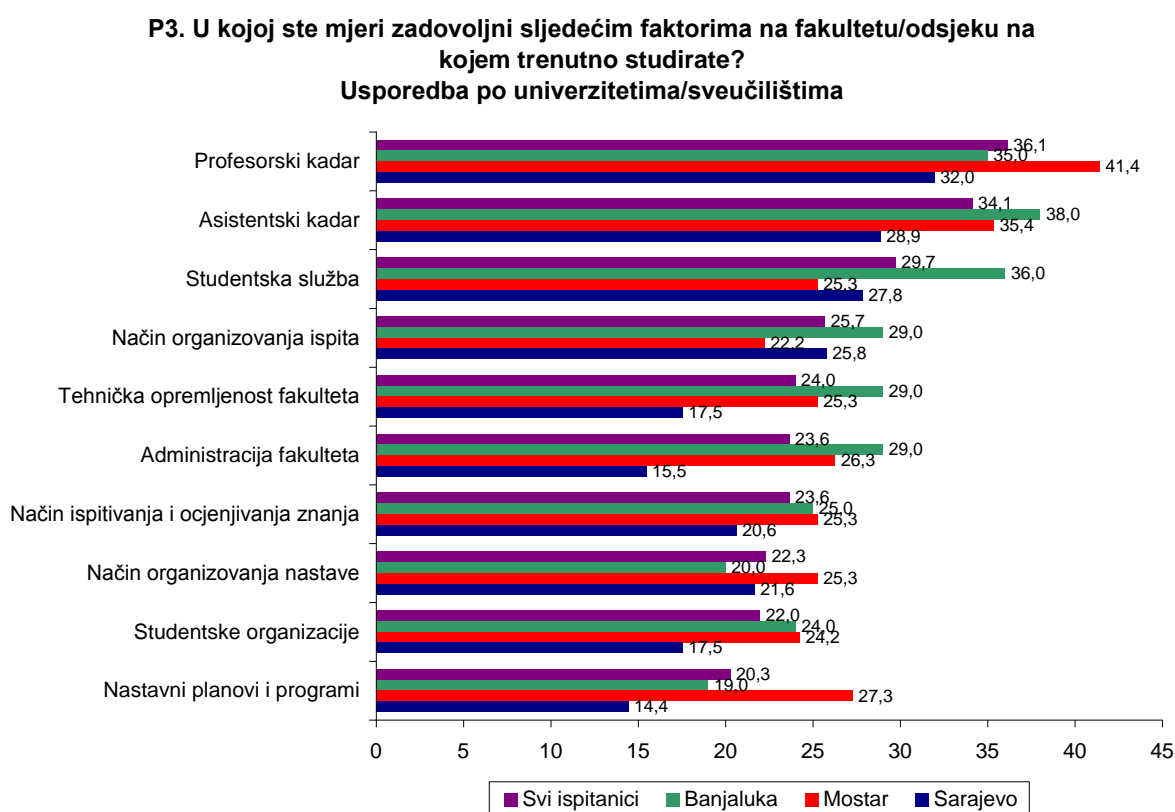
S obzirom na to o kojem je univerzitetu/sveučilištu riječ, moglo bi se reći da je korupcija očito najveći problem za studente Univerziteta u Sarajevu. Asistentski kadar te troškovi studiranja je nešto što u najvećoj mjeri zabrinjava studente Univerziteta/sveučilišta u Mostaru, dok su za studente Univerziteta u Banjaluci, osim načina organiziranja ispita, nastavni plan i program studija, način ispitivanja te zastarjele metode koje se koriste prilikom predavanja i vježbi, trenutno najvažniji problemi sa kojima se studenti ovoga univerziteta/sveučilišta susreću.

Kad je riječ o zadovoljstvu kvalitetom studija na fakultetu odnosno odsjeku na kojemu trenutno imaju status studenata, općenito govoreći $\frac{3}{4}$ svih ispitanih studenata u nekoj je mjeri zadovoljno ovim aspektom studiranja (73.6%). S obzirom na to o kojem je univerzitetu/sveučilištu konkretno riječ, najzadovoljnijima studijskim programom izjašnjavaju se studenti Univerziteta/sveučilišta u Mostaru (89.9%). Studenti banjalučkog univerziteta u najmanjoj se mjeri izjašnjavaju zadovoljnima u ovom pogledu (61%).

Ukoliko se razmotre ocjene zadovoljstva pojedinim aspektima fakulteta/odsjeka na kojemu studiraju, ponuđenim u samoj anketi, te usporedbe ocjena zadovoljstva studenata sa različitih univerziteta/sveučilišta, situacija je sljedeća:

- Studenti su općenito najmanje zadovoljni nastavnim planom i programom, kao što je to već i prije napomenuto, zatim studentskim organizacijama te načinom organiziranja nastave;
- Nastavnim planom i programom očito su najmanje zadovoljni studenti Univerziteta u Sarajevu
- Studenti Univerziteta u Sarajevu općenito pokazuju strožije kriterije pri izražavanju stupnja zadovoljstva no studenti ostala dva univerziteta/sveučilišta
- Radom Studentske službe značajno su zadovoljniji studenti banjalučkoga univerziteta, no studenti Univerziteta/sveučilišta u Mostaru i Sarajevu, dok su studenti mostarskog univerziteta/sveučilišta znatno zadovoljniji profesorskim kadrom no studenti ostala dva univerziteta;

Detaljniji prikaz odnosa gore opisanih rezultata jasno je prikazan na donjem grafiku.

Procjena objektivnosti sistema vrednovanja znanja studenata

U najvećem broju slučajeva (80.4%), studenti različitih univerziteta/sveučilišta u BiH smatraju da je ocjenjivanje studentova znanja općenito objektivno. Iako je relativno visok postotak onih koji smatraju da se znanje vrednuje u najmanju ruku djelomice objektivno, a koji dolaze sa različitih univerziteta/sveučilišta, ipak treba reći da u ovu konstataciju najviše vjeruju studenti mostarskog univerziteta/sveučilišta (94.9%). Studenti banjalučkog (72%) odnosno sarajevskog univerziteta (74.2%) u podjednakom postotku sistem vrednovanja studentova znanja smatraju objektivnim.

S obzirom na etničku pripadnost ispitanika-studenta, gdje je usporedba vršena na temelju pripadanja odnosno ne pripadanja bošnjačkoj nacionalnosti na sarajevskom univerzitetu,

nema značajnijih razlika kad je riječ o ocjeni objektivnosti sistema/sustava ocjenjivanja studentova znanja.

Trećina svih ispitanih studenata tvrdi da nikada lično/osobno nije bila prisutna na ispitu gdje ispitivač (profesor, asistent) nije imao iste kriterije ocjenjivanja znanja za sve, na ispitu prisutne studente (32.4%). Pritom je znatno više onih koji nemaju iskustva sa ovakvom situacijom a dolaze sa mostarskog univerziteta/sveučilišta (51.5%) no onih sa ostala dva univerziteta. Među onima koji nisu imali takvo iskustvo ali su o tome ipak nešto čuli, znatno je više studenata sa Univerziteta u Sarajevu, no sa ostala dva univerziteta/sveučilišta. U Tabeli 5 su navedene frekvencije po pojedinim univerzitetima/sveučilištima s obzirom na gore navedeno iskustvo.

Tabela 5. Prikaz frekvencija ispitanika s obzirom na posredno ili neposredno iskustvo sa situacijom postojanja različitih kriterija ocjenjivanja za različite studente

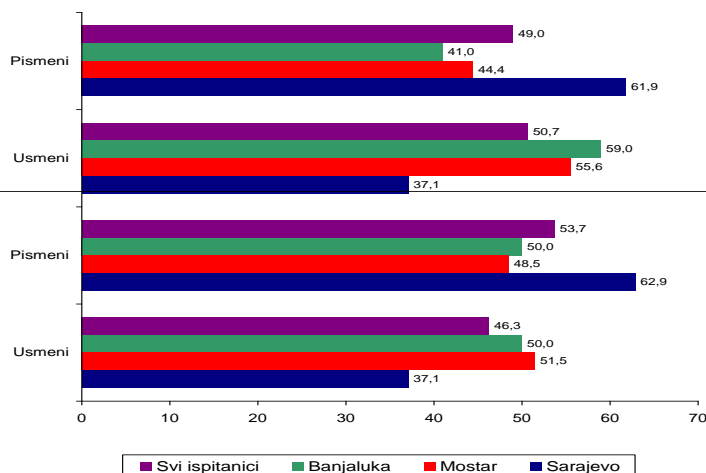
P05. JESTE LI IKADA LIČNO/OSOBNO BILI PRISUTNI NA ISPITU GDJE ISPITIVAČ (PROFESOR, ASISTENT) NIJE IMAO ISTE KRITERIJE OCJENJIVANJA ZNANJA ZA SVE, NA ISPITU PRISUTNE STUDENTE?								
Odgovori	UKUPNO		UNIVERZITET/SVEUČILIŠTE					
	Svi ispitanici		Banjaluka		Mostar		Sarajevo	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Nikada nisam prisustvovao/la takvoj situaciji na ispitu	96	32,4	27	27	51	51,5	18	18,6
Da, jedan do dva puta sam prisustvovao takvoj situaciji na ispitu	95	32,1	37	37	22	22,2	36	37,1
Nisam prisustvovao takvoj situaciji na ispitu ali sam čuo o tome	57	19,3	22	22	5	5,1	30	30,9
Ocjenjivanje znanja na mom fakultetu je potpuno neobjektivno	30	10,1	9	9	10	10,1	11	11,3
Niti sam prisustvovao niti čuo o takvoj situaciji	17	5,7	4	4	11	11,1	2	2,1
BO/Odbijanje	1	0,3	1	1	0	0,0	0	0,0
Ukupno	296	100	100	100	99	100	97	100

S obzirom na etničku pripadnost ispitanika-studenta, među onima koji nikada nisu prisustvovali situaciji u kojoj ispitivač na ispitu nije imao iste kriterije ocjenjivanja znanja za sve prisutne studente, značajno je manje onih nebošnjačke etničke pripadnosti (7.4%), no Bošnjaka (22.9%), no treba imati u vidu relativno male poduzorke po etničkoj pripadnosti (Bošnjaka N=70 i Nebošnjaka N=27).

Osim faktora ispitivača, odnosno njegova/njena pristupa ispitnoj situaciji, može se očekivati da i sama ispitna situacija može imati utjecaja na objektivnost vrednovanja znanja. Naime, ispitanike se pitalo o tome koji od dva osnovna vida ispitivanja, pismeni ili usmeni, smatraju objektivnijim u smislu mjerenja nečija znanja, odnosno koji je od ova dva tipa ispitivanja je više fer i pošten za studente u našim prilikama.

Sa donjeg je grafičkog prikaza vidljivo da studenti općenito i jedan i drugi način ispitivanja smatraju podjednako objektivnima, te podjednako fer i poštenim pristupima za studente u ovdašnjim prilikama.

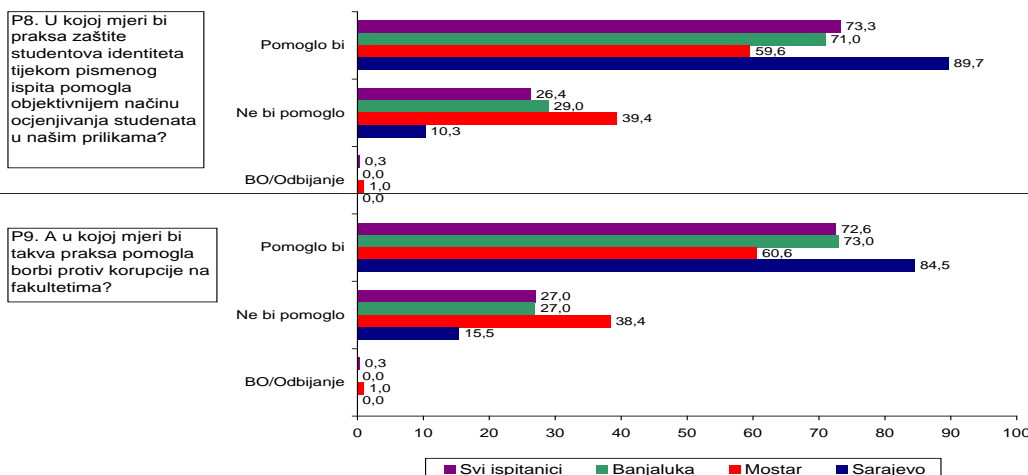
P6. Koje ispite smatrate objektivnijim načinom mjerenja znanja studenata u našim prilikama-pismeni ili usmeni?

Pismeni i usmeni način ispitivanja studentova znanja procjenjuju podjednako objektivnim načinom ispitivanja odnosno podjednako fer i poštenim za studente u našim prilikama, bilo da je riječ o studentima sa banjalučkog odnosno mostarskog univerziteta/sveučilišta. Jedino studenti sarajevskog univerziteta su u tom smislu nešto više rješeni da se pismenim putem ipak postiže viša razina objektivnosti, odnosno da je ovaj način ispitivanja u većoj mjeri fer i pošten način ispitivanja studentova znanja no usmeni.

Zaštita identiteta studenata

Većina ispitanih studenata smatra da bi se uvođenjem prakse zaštite studentova identiteta u vrijeme ocjenjivanja ispita (pismenog), te otkrivanjem njegova/njena identiteta tek nakon završenog ocjenjivanja, pomogla u smislu postizanja veće razine objektivnosti ocjenjivanja studentova znanja (73.3%). Pritom u ovaj pokušaj povećanja objektivnosti najviše povjerenja imaju studenti sa Univerziteta u Sarajevu (89.7%), a najmanje studenti mostarskog univerziteta/sveučilišta (59.6%), iako i oni u većini podržavaju takvo mišljenje. S druge strane, slično mišljenje studenti imaju i kad je riječ o suzbijanju korupcije na fakultetima uvođenjem ove prakse zaštite studentova identiteta. Naime, većina njih (72.6%) smatra da bi se uvođenjem ove prakse ne samo utjecalo na veću objektivnost ocjenjivanja već i na smanjenje korupcije. Kao i u prethodnom slučaju, studenti mostarskog univerziteta/sveučilišta u tom su smislu nešto više skeptični no studenti ostala dva univerziteta/sveučilišta.

Način ocjenjivanja

Kad je riječ preferiranom načinu ocjenjivanja s obzirom na to da li je riječ o jednom ocjenjivanju na kraju godine ili kontinuiranom ocjenjivanju, većina studenata smatra da bi se drugom navedenom opcijom mogla postići veća objektivnost pri ocjenjivanju studentova znanja. Pritom je kontinuirano ocjenjivanje očito nešto manje privlačan način postizanja objektivnosti pri vrednovanju znanja studentima sa mostarskog univerziteta/sveučilišta, no studentima banjalučkog i sarajevskog univerziteta. Kao osnovni kriterij, odnosno mjerilo studentova znanja, ispiti su i dalje u najvećoj mjeri preferirana opcija. Slijede redovno pohađanje nastave, rad/aktivnost na vježbama i/ili predavanjima, dok su kolokviji i seminarski radovi nešto manje preferiran vid vrednovanja znanja.

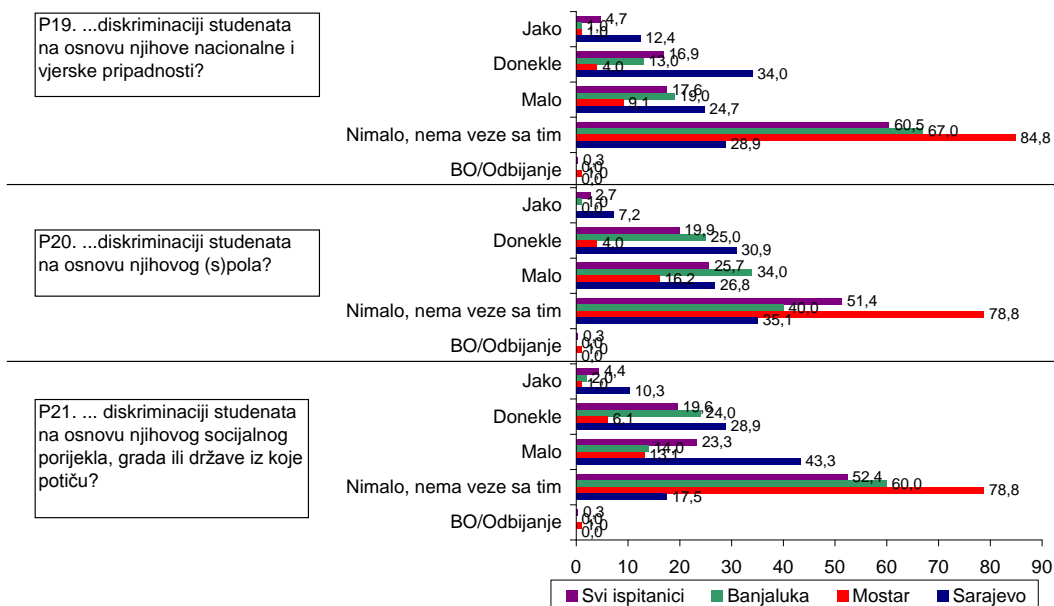
Diskriminacija

Problem diskriminacije u obrazovnom sistemu nastojali smo razmotriti s nekoliko različitih stanovišta - kako sa stanovišta povezanosti ovoga problema sa samim sistemom vrednovanja znanja tako i sa stanovišta individualnih posrednih i neposrednih iskustava sa pojedinim oblicima diskriminacije.

Ispitanike se najprije pitalo mišljenje o tome koliko je sadašnji sistem/sustav ispitivanja i ocjenjivanja studenata podložan različitim oblicima diskriminacije kao što su:

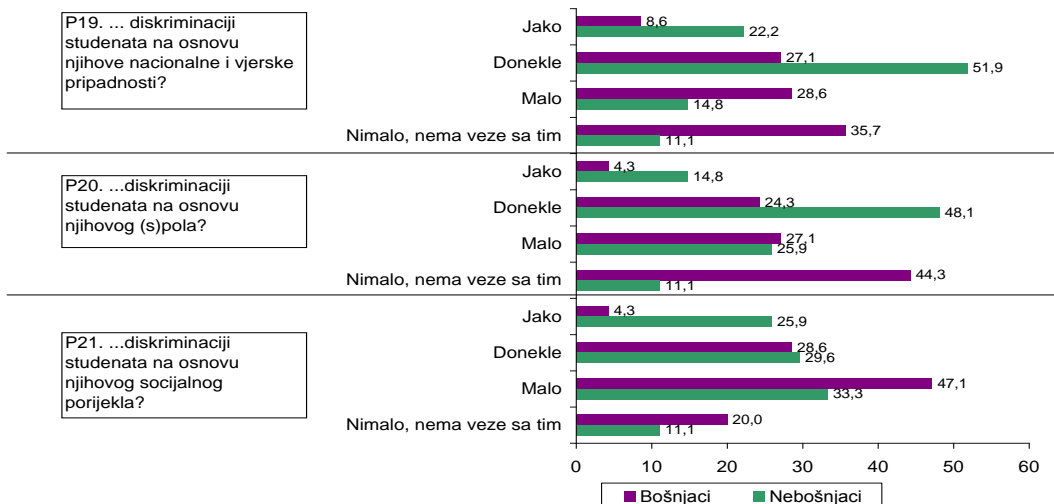
- diskriminacija po nacionalnom odnosno vjerskom osnovu
- diskriminacija po (s)polu
- diskriminacija na osnovu socijalnog porijekla, grada ili države iz koje student potječe

Koliko je po vašem mišljenju sadašnji sistem ispitivanja i ocjenjivanja studenata podložan sljedećim oblicima diskriminacije...?

Kao što je to sa gornjeg grafika vidljivo, za sva tri navedena oblika diskriminacije, studenti u najvećoj mjeri smatraju da je nijedan od njih nema nimalo veze sa sadašnjim sistemom ocjenjivanja. Ipak, barem ¼ svih studenata, za svaki od ovih oblika diskriminacije smatra da je on jako odnosno donekle povezan sa sistemom ocjenjivanja. To znači da svaki peti ispitanik student smatra da je sadašnji sistem vrednovanja znanja podložan nekom obliku diskriminacije. Pritom su, s obzirom na različite univerzitete/sveučilišta u BiH, studenti mostarskog univerziteta/sveučilišta u najvećoj mjeri uvjereni u to da sadašnji sistem ocjenjivanja nije podložan različitim oblicima diskriminacije, dok su među onima koji smatraju da postoji izvjesna povezanost ova dva faktora najbrojniji studenti sarajevskog univerziteta/sveučilišta. S druge strane, zanimljivo je razmotriti razlike u mišljenju pripadnika različitih nacionalnosti, što je prikazano na grafiku ispod.

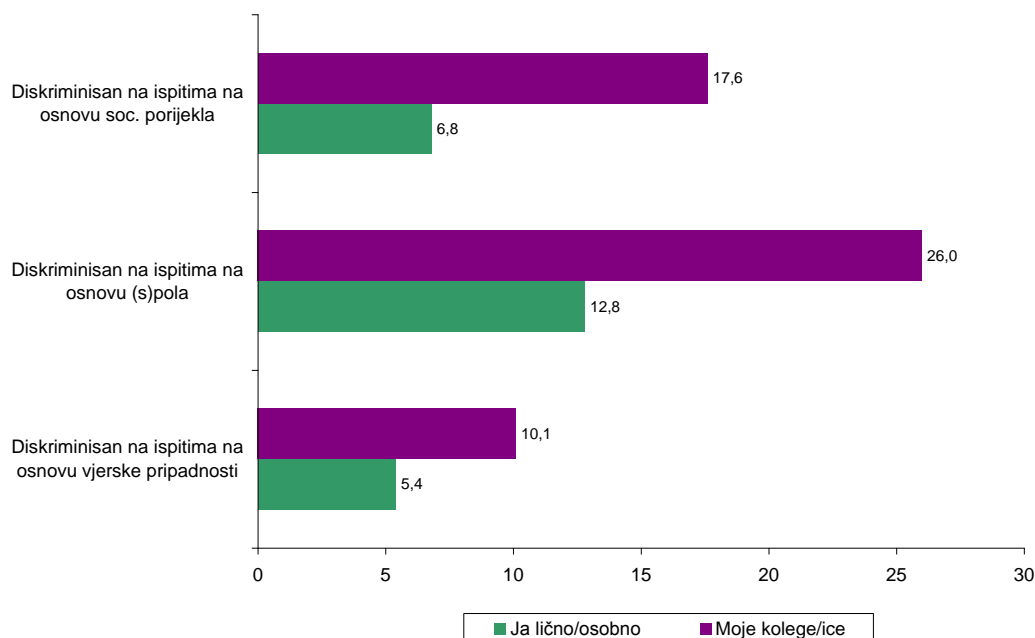
Koliko je po vašem mišljenju sadašnji sistem ispitivanja i ocjenjivanja studenata podložan sljedećim oblicima diskriminacije...? Usporedba po etničkoj pripadnosti ispitanika

Vidljivo je da su studenti nebošnjačke nacionalnosti u znatno većoj mjeri mišljenja da je sadašnji sistem vrednovanja znanja na fakultetima sarajevskog univerziteta podložan različitim oblicima diskriminacije kao što su diskriminacija po nacionalnom ili vjerskom osnovu, po (s)polu te po socijalnom porijeklu, no što se sa tim mišljenjem slažu Bošnjaci.

Kad je riječ o direktnim ili indirektnim iskustvima sa pojedinim oblicima diskriminacije, ispitanicima je prezentirano 3 vida diskriminacije, po gore navedenim osnovama, te se za svaki od ovih oblika od ispitanika tražilo da navede ima li neposredno (lično/osobno) ili pak posredno (preko kolega ili kolegica) iskustvo. Neovisno o tome promatramo li ukupne rezultate, odnosno odgovore svih ispitanika, ili nas pak zanimaju usporedbe s obzirom na etničku pripadnost ispitanika, veći je postotak onih koji izvještavaju o posrednom nego o neposrednom iskustvu sa svakim od 3 oblika diskriminacije.

P21. Neposredno/posredno iskustvo sa različitim oblicima diskriminacije

Kad je riječ o svim ispitanicima, neovisno o univerzitetu/sveučilištu na kojemu studiraju odnosno neovisno o njihovoj etničkoj pripadnosti, najviše je onih koji izvještavaju o posrednom iskustvu sa diskriminacijom na ispitima na osnovu (s)polu (26%). Također, i kad je riječ o neposrednom iskustvu sa nekim od oblika diskriminacije, ovaj je vid diskriminacije najčešći (12.8%). Ukoliko se razmotre iskustva pripadnika različitih nacionalnosti, sa svakim od odabranih oblika diskriminacije, pripadnici nebošnjačke nacionalnosti u znatno većoj mjeri izvještavaju o ličnim iskustvima sa svakim od navedenih oblika diskriminacije, no pripadnici bošnjačke nacionalnosti.

S obzirom na ova, lična/osobna iskustva, najveći broj ne-Bošnjaka izvještava o iskustvu diskriminacije po nacionalnom odnosno vjerskom osnovu. Kad je riječ o posrednim iskustvima, odnosno poznavanju kolega ili kolegica koji su imali neugodno iskustvo sa nekim od 3 oblika diskriminacije, također je nešto više pripadnika nebošnjačke nacionalnosti koji izvještavaju o ovakvom indirektnom vidu iskustva sa diskriminacijom na ispitima, no

pripadnika bošnjačke nacionalnosti. U tom smislu studenti ne-Bošnjaci najviše izvještavaju o iskustvu diskriminacije po socijalnom porijeklu.

Korupcija

Tabela 6. Prikaz frekvencija ispitanika s obzirom na mišljenje o postojanju problema korupcije na fakultetima koje pohađaju

P22. U KOJOJ MJERI BISTE REKLI DA JE PO VAŠEM MIŠLJENJU KORUPCIJA PRISUTNA NA VAŠEM FAKULTETU, ODNOSNO STUDIJU?								
ODGOVORI	UKUPNO		UNIVERZITET/SVEUČILIŠTE					
	Svi ispitanici		Banjaluka		Mostar		Sarajevo	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Da, korupcija na mome fakultetu postoji u velikoj mjeri	63	21,3	12	12,0	9	9,1	42	43,3
Da, korupcija postoji na mome fakultetu, ali u maloj mjeri	64	21,6	17	17,0	22	22,2	25	25,8
Čuo/la sam da korupcija postoji na mome fakultetu	77	26,0	36	36,0	23	23,2	18	18,6
Ne, korupcija ne postoji na mome fakultetu	24	8,1	15	15,0	6	6,1	3	3,1
Ne znam	61	20,6	18	18,0	37	37,4	6	6,2
BO/Odbijanje	7	2,4	2	2,0	2	2,0	3	3,1
Ukupno	296	100,0	100	100,0	99	100,0	97	100,0

U gornjoj su tabeli prikazani rezultati odnosno frekvencije ispitanika koji izvještavaju o postojanju odnosno nepostojanju problema korupcije na fakultetima/odsjecima, te usporedbe različitih univerziteta/sveučilišta po ovom pitanju.

Kao što se vidi iz tabele, nešto manje od polovice svih ispitanih studenata navodi da je korupcija u izvjesnoj mjeri prisutna na njihovim fakultetima/odsjecima. A ukoliko se u obzir uzme i postotak onih koji navode da su o tome čuli od drugih ljudi, onda se ukupni postotak onih koji navode da korupcija kao problem egzistira na njihovim fakultetima/odsjecima penje na gotovo $\frac{3}{4}$ svih ispitanih studenata. Također, treba uzeti u obzir i relativno visok postotak onih koji nisu znali što bi rekli na ovo pitanje (svaki peti ispitanik), tako da bi se u tom smislu možda mogao očekivati i znatno veći postotak onih koji izvještavaju o korupciji, iako je taj postotak već sam po sebi relativno visok.

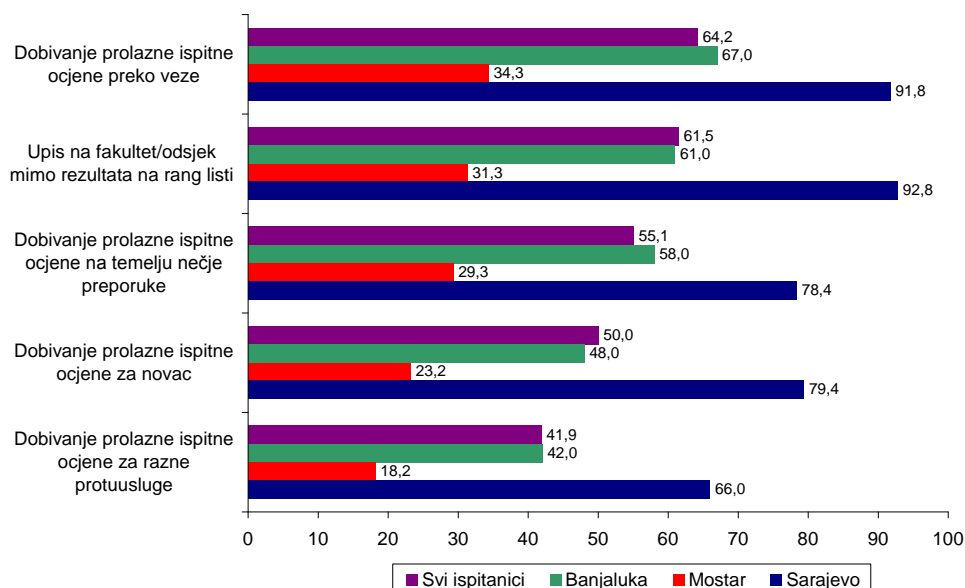
Među studentima 3 najveća univerziteta/sveučilišta u BiH, najviše je studenata sarajevskog univerziteta/sveučilišta koji izvještavaju o prisustvu problema korupcije općenito na fakultetima, odnosno gotovo $\frac{2}{3}$ svih ispitanih studenata sa ovog univerziteta/sveučilišta tvrdi da je korupcija u izvjesnoj mjeri prisutna na fakultetu kojeg pohađaju.

Pripadnici nebošnjačke nacionalnosti u tom pogledu u znatno većoj mjeri vjeruju da je korupcija općenito problem prisutan na fakultetima na kojima studiraju no pripadnici bošnjačke nacionalnosti.

U daljnjoj smo analizi išli korak dalje od općenite procjene prisutnosti odnosno odsustva korupcije kao problema na fakultetima, te smo za pojedine, konkretne oblike korupcije nastojali utvrditi u kojoj su mjeri oni po mišljenju sstudenata prisutni na pojedinim univerzitetima/sveučilištima, te u kojoj su mjeri općenito prisutni na fakultetima u BiH.

P23. Da li su po vašem mišljenju na vašem fakultetu/odsjeku prisutni sljedeći oblici korupcije...?

Usporedba po univerzitetima/sveučilištima

Prema mišljenju studenata, svi navedeni oblici korupcije prisutni su u podjednakoj mjeri na fakultetima u BiH, s tim što je ipak najčešći vid korupcije dobivanje prolazne ispitne ocjene preko veze, te upis na fakultet/odsjek mimo rezultata na rang listi, gdje gotovo 2/3 svih ispitanih studenata izvještava o ovakva dva vida korupcije kao prisutna na njihovim fakultetima. Kao što je već rečeno, korupcija je prema mišljenju studenata očito najprisutnija na fakultetima sarajevskog univerziteta, pogotovo kad je riječ o dva gore izdvojena vida korupcije o kojima je bilo riječi. Studenti banjalučkog univerziteta uglavnom u nešto manje ili više od 50% slučajeva navode prisutnost korupcije u vidu prolazne ispitne ocjene za protuusluge, na osnovu preporuke, preko veze i sl. dok kod studenata sa mostarskog univerziteta/sveučilišta o najčešćem vidu korupcije (dobivanje prolazne ispitne ocjene preko veze) izvještava svaki treći student sa ovoga univerziteta/sveučilišta.

Među pripadnicima nebošnjačkog naroda, nešto je više onih koji smatraju da je korupcija u vidu dobivanja prolazne ispitne ocjene za novac te za različite protuusluge prisutna na njihovim fakultetima/odsjecima, no među Bošnjacima.

Svaki četvrti ispitanik student izvještava o tome da poznaje neke studente koji su za novac, protuuslugu ili nešto slično dobivali prolazne ispitne ocjene odnosno upisivali se na fakultet. Pritom je najviše takvih studenata sa sarajevskog univerziteta, dok ih je najmanje među studentima sa mostarskog univerziteta/sveučilišta. Među onima koji poznaju neke osobe koje su na ovaj način dobile prolaznu ocjenu na ispitu znatno je više pripadnika nebošnjačke nacionalnosti, no Bošnjaka, gdje više od polovice svih ispitanih Nebošnjaka poznaje nekoga tko je za novac ili protuuslugu položio ispit.

Ovako značajno kritičniji stav studenata sarajevskog univerziteta je po našem mišljenju prije svega posljedica veće iskrenosti u davanju odgovora u odnosu na studente banjalučkog i mostarskog univerziteta/sveučilišta, negoli stvarnih razlika u percepciji korupcije.

Vrlo je zanimljivo razmotriti razlike koje postoje među studentima sa različitih univerziteta/sveučilišta s obzirom na stavove o tome u kojoj je mjeri rad profesora na fakultetima koje pohađaju pošten.

Tabela 5. Prikaz frekvencija ispitanika s obzirom na mišljenje o radu profesora na fakultetima koje pohađaju

P26. S KOJOM OD NAVEDENIH IZJAVA BISTE SE U NAJVEĆOJ MJERI SLOŽILI?								
ODGOVORI	UKUPNO		UNIVERZITET/SVEUČILIŠTE					
	Svi ispitanici		Banjaluka		Mostar		Sarajevo	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Svi profesori na mome fakultetu rade pošteno svoj posao	18	6,1	6	6,0	10	10,1	2	2,1
Najveći dio profesora na mome fakultetu rade pošteno svoj posao	119	40,2	32	32,0	71	71,7	16	16,5
Pretežiti dio profesora na mome fakultetu je pošten, ali ima i onih koji nepošteno rade svoj posao	109	36,8	40	40,0	13	13,1	56	57,7
Ima jednak broj onih profesora koji pošteno rade i onih koji nepošteno rade svoj posao	26	8,8	16	16,0	2	2,0	8	8,2
Više profesora na mome fakultetu radi nepošteno nego pošteno	19	6,4	4	4,0	0	0,0	15	15,5
Nijedna	2	0,7	2	2,0	0	0,0	0	0,0
BO/Odbijanje	3	1,0	0	0,0	3	3,0	0	0,0
Ukupno	296	100,0	100	100,0	99	100,0	97	100,0

Studenti Univerziteta/sveučilišta u Mostaru najbrojniji su što se tiče povjerenja u pošten rad profesora na fakultetima koje pohađaju. U tom smislu studenti Univerziteta u Sarajevu najmanje su povjerljivi, gdje je u odnosu na studente ostala dva univerziteta/sveučilišta, postotak onih koji smatraju da je više profesora koji rade nepošteno no pošteno znatno veći.

Tabela 6. Prikaz frekvencija ispitanika s obzirom na mišljenje o postojanju problema korupcije na fakultetima koje pohađaju u usporedbi sa drugim fakultetima

P27. ŠTA/ŠTO MISLITE, DA LI JE KORUPCIJA NA VAŠEM FAKULTETU/ODSJEKU MANJE, VIŠE ILI JEDNAKO PRISUTNA KAO I NA DRUGIM FAKULTETIMA, ODNOSNO ODSJECIMA?								
ODGOVORI	UKUPNO		UNIVERZITET/SVEUČILIŠTE					
	Svi ispitanici		Banjaluka		Mostar		Sarajevo	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Korupcija je na mome fakultetu podjednako prisutna kao i na drugim fakultetima/odsjecima	114	38,5	29	29,0	19	19,2	66	68,0
Korupcije na mom fakultetu je manjoj mjeri prisutna u odnosu na druge fakultete/odsjeke	134	45,3	64	64,0	52	52,5	18	18,6
Korupcija na mom fakultetu je više prisutna u odnosu na druge fakultete/odsjeke	20	6,8	5	5,0	2	2,0	13	13,4
BO/Odbijanje	28	9,5	2	2,0	26	26,3	0	0,0
Ukupno	296	100,0	100	100,0	99	100,0	97	100,0

U odnosu na druge fakultete, gotovo svaki drugi ispitanik student smatra da je korupcija na fakultetu kojeg pohađa prisutna u manjoj mjeri. Pritom se sa takvom konstatacijom u najvećoj mjeri slažu studenti mostarskog univerziteta/sveučilišta, dok studenti Univerziteta/sveučilišta u Sarajevu u najvećoj mjeri smatraju da je korupcija na fakultetima koje pohađaju prisutna u podjednakkom mjeri kao i na drugim fakultetima.

U cilju razotkrivanja što većeg broja faktorakoji mogu utjecati na pojavu i održavanje korupcije na fakultetima, ispitanicima je prezentirana lista izvjesnog broja razloga koji u većoj ili manjoj mjeri pogoduju raširenosti korupcije na fakultetima. Većina ispitanih studenata smatra da su opća situacija u društvu, nefunkcioniranje pravne države, pasivnost vlasti s obzirom na problem korupcije i sam mentalitet ovdašnjih ljudi faktori koji u najvećoj mjeri pogoduju raširenosti korupcije na fakultetima. Pri usporedbi stavova studenata sa različitih

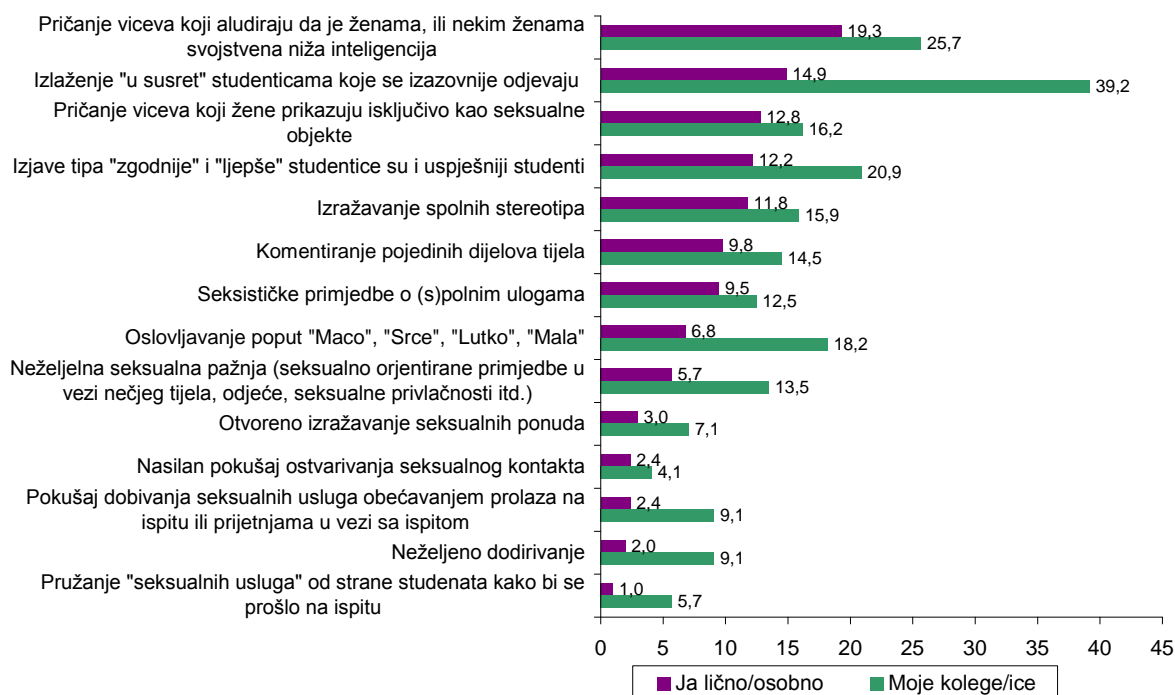
univerziteta/sveučilišta, očito je da studenti sa sarajevskog univerziteta imaju narigidniji stav glede svih navedenih razloga. U tom su smislu najfleksibilniji studenti mostarskog univerziteta, dok bi se za studente sa banjalučkog univerziteta moglo reći da u tom smislu predstvaljaju svojevrsnu «umjerenu struju».

Seksualno uznemiravanja

Kao jedan od najozbiljnijih oblika nepoželjnog ponašanja od strane nastavnog kadra na fakultetima, izdvojili smo i seksualno uznemiravanje i zlostavljanje studenata. U tom smislu pod seksualnim uznemiravanjem i zlostavljanjem podrazumijevamo neželjeno ponašanje seksualne prirode ili drugačije ponašanje zasnovano na (s)polu, koje utječe na dostojanstvo studentica i studenata za vrijeme studija.

U svrhu dobivanja što jasnijeg uvida u raširenost ovoga problema na fakultetima u BiH, ispitanicima je prezentiran niz kategorija neželjenog ponašanja u terminima seksualnog uznemiravanja i zlostavljanja, te je za svaku od navedenih kategorija ispitanik trebao navesti je li imao ili ne posredno ili neposredno iskustvo.

P29. Da li ste vi ili vaše kolege iskusili neko od sljedećih oblika neželjenog ponašanja?

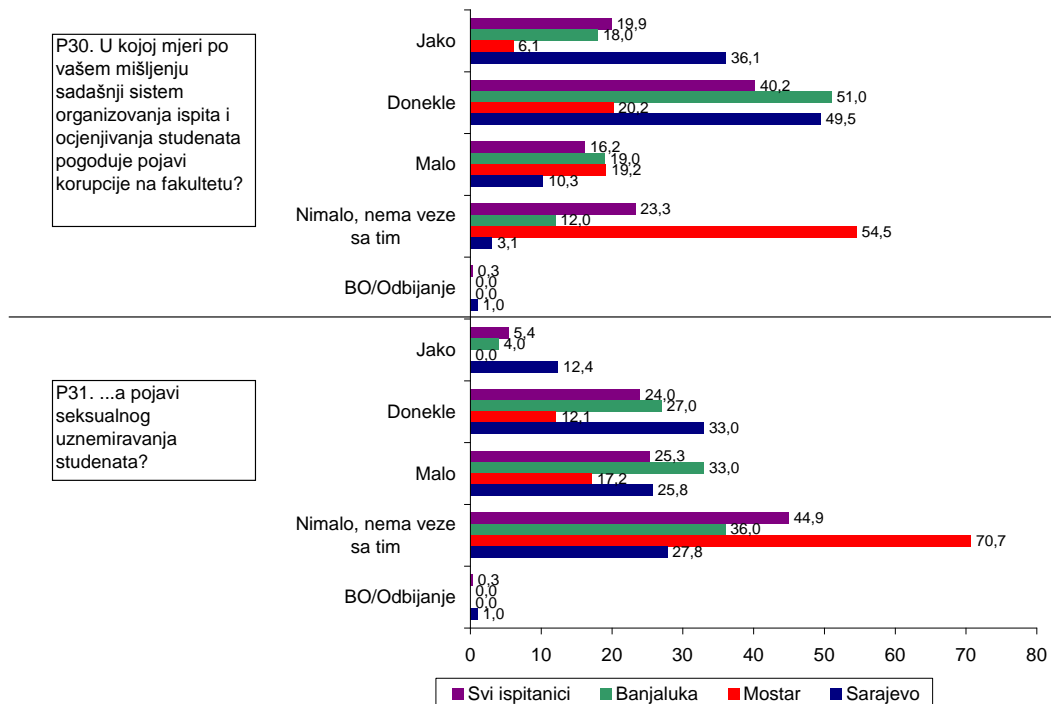

Kao što se moglo i pretpostaviti, za svaku je od navedenih kategorija znatno veći postotak onih koji navode indirektno iskustvo, preko poznavanja osobe koja je dotično iskustvo doživjela.

Najčešći oblici seksualnog uznemiravanja obuhvaćaju kategorije ponašanja kao što su: vrijeđanje ženske inteligencije ili tretiranje osoba ženskog spola isključivo kao seksualnih objekata kroz pričanje neprikladnih viceva, blaži kriteriji prema studenticama koje se izazovnije oblače i sl. Potonji vid seksualnog uznemiravanja najčešći je vid indirektnog

iskustva, gdje oko 40% ispitanih studenata navodi da poznaje osobu koja je imala dotično iskustvo.

Kad je riječ o usporedbi s obzirom na etničku pripadnost ispitanika, nema nekih značajnijih razlika među onima koji su doživjeli posredno odnosno neposredno iskustvo seksualnog uznemiravanja i zlostavljanja, osim kad je riječ o izlaženju «u susret» studenticama koje se izazovnije oblače. Naime, značajno je više Bošnjaka koji potvrđuju lično/osobno iskustvo ovoga tipa, gdje svaki četvrti ispitanik Bošnjak kaže da je neposredno doživio ovakvo što, no što je to slučaj sa pripadnicima nebošnjačkog naroda.

Na isti način kao što nas je zanimala eventualna povezanost sistema ocjenjivanja sa raširenošću diskriminacije, željeli smo saznati i mišljenje studenata o tome u kojoj je mjeri sadašnji sistem organiziranja ispita i ocjenjivanja studenata pogodan za pojavu korupcije odnosno seksualnog uznemiravanja na fakultetima.

Kad je riječ o korupciji, većina studenata, odnosno više od polovice svih ispitanih smatra da sadašnji sistem organiziranja ispita i ocjenjivanja studentova znanja u velikoj ili barem djelomičnom mjeri doprinosi pojavi korupcije na fakultetima. Pritom su u ovu konstataciju, slično prethodnim nalazima, ponajviše uvjereni studenti Univerziteta u Sarajevu, dok su studenti mostarskog univerziteta/sveučilišta u tom smislu najmanje skeptični.

S druge strane, najveći broj studenata smatra da taj postojeći sistem organiziranja ispita i vrednovanja znanja u maloj mjeri odnosno nimalo ne pogoduje raširenosti pojave seksualnog uznemiravanja.

Zaključci

1. Među ukupno 26 različitih predmeta sa 3 različita fakulteta pronađen utjecaj efekta nacionalnosti u 11 predmeta, dok je efekt spola potvrđen u 10 različitih predmeta. Od svih 26 različitih predmeta, oba su efekta potvrđena u 10 predmeta. Na 6 predmeta ukupno, potvrdio se utjecaj efekta spola ili nacionalnosti na prosječnu ocjenu (na pismenom ili usmenom dijelu ispita);
2. Studenti u BiH smatraju da su način organiziranja ispita i korupcija prisutna prilikom prijema studenata na fakultet te polaganja ispita, dva trenutačno najvažnija problema sa kojima se suočavaju njihovi fakulteti;
3. Kad je riječ o zadovoljstvu kvalitetom studija na fakultetu odnosno odsjeku na kojemu trenutačno imaju status studenata, općenito govoreći $\frac{3}{4}$ svih ispitanih studenata u nekoj je mjeri zadovoljno ovim aspektom studiranja (73.6%). S obzirom na to o kojem je univerzitetu/sveučilištu konkretno riječ, najzadovoljnijima se izjašnjavaju studenti Univerziteta/sveučilišta u Mostaru (89.9%). Studenti banjalučkog univerziteta u najmanjoj se mjeri izjašnjavaju zadovoljnima u ovom pogledu (61%);
4. U najvećem broju slučajeva (80.4%), studenti različitih univerziteta/sveučilišta u BiH smatraju da je ocjenjivanje znanja studenata općenito objektivno;
5. Studenti općenito pismeni i usmeni način ispitivanja smatraju podjednako objektivnima, te podjednako fer i poštenim pristupima za studente u ovdašnjim prilikama, mada studenti sarajevskog univerziteta daju prednost pismenim ispitima;
6. Kad je riječ preferiranom načinu ocjenjivanja s obzirom na to da li je riječ o jednom ocjenjivanju na kraju godine ili kontinuiranom ocjenjivanju, većina studenata smatra da bi se drugom navedenom opcijom mogla postići veća objektivnost pri ocjenjivanju studentova znanja;
7. Kao osnovni kriterij, odnosno mjerilo studentova znanja, ispiti su i dalje u najvećoj mjeri preferirana opcija;
8. Svaki peti ispitani student smatra da je sadašnji sistem vrednovanja znanja podložan nekom obliku diskriminacije;
9. Kao što je i očekivano, u većoj se mjeri izvještava o posrednim no o neposrednim iskustvima sa različitim oblicima diskriminacije;
10. Nešto manje od polovice svih ispitanih studenata navodi da je korupcija u izvjesnoj mjeri prisutna na njihovim fakultetima/odsjecima;
11. Najčešći vid korupcije jest dobivanje prolazne ispitne ocjene preko veze te upis na fakultet/odsjek mimo rezultata na rang listi, gdje gotovo $\frac{2}{3}$ svih ispitanih studenata izvještava o ovakva dva vida korupcije kao prisutna na njihovim fakultetima;
12. Većina ispitanih studenata smatra da su opća situacija u društvu, nefunkcioniranje pravne države, pasivnost vlasti s obzirom na problem korupcije i sam mentalitet ovdašnjih ljudi faktori koji u najvećoj mjeri pogoduju raširenosti korupcije na fakultetima;

13. Najčešći oblici seksualnog uznemiravanja obuhvaćaju kategorije ponašanja kao što su: vrijeđanje ženske inteligencije ili tretiranje osoba ženskog spola isključivo kao seksualnih objekata kroz pričanje neprikladnih viceva, blaži kriteriji prema studenticama koje se izazovnije oblače i sl.

14. Više od polovice svih ispitanih studenata smatra da sadašnji sistem organiziranja ispita i ocjenjivanja studentova znanja u velikoj ili barem djelomičnom mjeri doprinosi pojavi korupcije na fakultetima;

15. S obzirom na različite univerzitete/sveučilišta, primjetno je da su najveće razlike u stavovima te iskustva sa korupcijom i diskriminacijom na fakultetima prisutne kad je riječ o studentima sa sarajevskog univerziteta i mostarskog univerziteta, gdje prvo navedeni imaju znatno rigidnije stavove te više iskustva sa ova dva problema no studenti mostarskog univerziteta/sveučilišta.

16. Pri usporedbi iskustava sa nekim od oblika diskriminacije po etničkoj pripadnosti ispitanika-studenta, nađeno je da pripadnici nebošnjačke nacionalnosti na sarajevskom univerzitetu u znatno većoj mjeri izvještavaju o posrednom ili neposrednom iskustvu diskriminacije no pripadnici bošnjačkog naroda